

Dolarizasyonun Türkiye’de Faaliyet Gösteren Kamusal Sermayeli Mevduat Bankalarında Kârlılığa Etkisi

Haşmet SARIGÜL (https://orcid.org/0000-0001-7262-6668), İstanbul Esenyurt University, Türkiye; hasmetsarigul@esenyurt.edu.tr

The Impacts of Dollarization on the Profitability of Turkish State-owned Deposit Banks

Abstract

This study explores the association between dollarization and profitability in state-owned deposit banks, which play a significant role in the financial system in Türkiye. Quarterly data from Halkbank, Vakıfbank and Ziraat Bank spanning from 2005 to 2021 are used in the research. Three dollarization-related variables - deposit dollarization, balance sheet currency mismatch and foreign currency derivatives - are included jointly in a study for the first time in the literature. Although the directions differ between banks in the short- and long-run, the estimation coefficients obtained by applying Panel ARDL techniques imply that all dollarization-related variables have statistically significant impacts on the profitability of Turkish state-owned deposit banks.

Keywords : Dollarization, Profitability, State-owned Deposit Banks, ARDL.

JEL Classification Codes : C32, G21, G39, L25.

Öz

Bu çalışmada Türkiye’de finansal sistem üzerinde önemli etkileri ve ağırlığı olan kamusal sermayeli mevduat bankalarında dolarizasyon ile kârlılık arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada Halkbank, Vakıfbank ve Ziraat Bankasının 2005-2021 dönemine ait üçer aylık dönemsel verileri kullanılmıştır. Çalışmada literatürde ilk kez mevduat dolarizasyonu, bilanço içi para birimi uyumsuzluğu ve yabancı para türev ürünler olmak üzere dolarizasyon bağıntılı üç değişken birlikte ele alınmıştır. ARDL sınır testi yaklaşımı ile elde edilen bulgular her üç değişkenin de kamusal sermayeli mevduat bankalarında kârlılık üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu etkilerin yönleri bankalar arasında ve kısa-uzun dönem ayırımında farklılık göstermektedir.

Anahtar Sözcükler : Dolarizasyon, Kârlılık, Kamusal Sermayeli Mevduat Bankaları, ARDL.

1. Giriş

Finansal sistemin büyük bölümünü araçlar oluşturmaktadır. Bunların başında gelen ticari bankalar (bundan sonrasında "banka" olarak adlandırılacaktır) ekonomide üstlendikleri roller açısından kritik öneme sahiptirler. Bankaların çeşitli fonksiyonları olmasına karşın birincil işlevleri tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları açığı olanlara aktarmaktır. Bir diğer ifadeyle bankalar mevduat sahipleri ile kredi talep eden ekonomik birimler arasındaki aracı organizasyonlardır. İyi işleyen bir bankacılık sistemi tasarrufları bir havuzda toplar ve bunları kredi kanalı aracılığıyla ekonomiye aktarır. Bu süreçte fon talep edenler hakkında ürettiği bilgiyle kaynak tahsisinde etkinliğin artmasını sağlar. Ekonomik birimler sadece tasarruflarını biriktirmek ya da finansman ihtiyaçlarını karşılamak için bu organizasyonlara gereksinim duymazlar. Aynı zamanda fonların aralarında; örneğin işverenlerden çalışanlara, alıcılardan satıcılara ya da vergi mükelleflerinden devlete, aktarılması gerekir. Bu sürecin hızlı ve güvenli bir şekilde gerçekleşmesini sağlayan ödemeler sisteminde bankalar merkezi rol üstlenmektedirler. Piyasa ekonomisinin düzgün olarak işleyebilmesi için sağlıklı bir ödemeler sisteminin varlığı ön koşuldur. Bu sistemde ortaya çıkabilecek aksaklıklar ticareti sekteye uğratabilir ve ekonominin mal ve hizmet üretme kapasitesini düşürebilir. Bankalar, enflasyonsuz ya da düşük enflasyonlu bir ortamda ekonomik büyümenin sağlanmasına yönelik para politikalarının uygulanması açısından da hayati öneme sahiptirler. Merkez bankaları zorunlu karşılık oranlarını artırmak veya azaltmak ya da bankalarla ikincil piyasada menkul kıymet alım-satım işlemleri yapmak suretiyle para arzını genişletebilirler veya daraltabilirler.

Türkiye'de sermaye piyasaları yeterli genişliğe ve derinliğe henüz ulaşamamıştır. Tahvil piyasasından en çok devlet yararlanmakta olup bu yöntemle finansmana erişebilen başta bankalar olmak üzere sınırlı sayıda büyük şirket bulunmaktadır. Menkul kıymetler borsasında ise hisse senetleri işlem gören firma sayısı ve borsa kapitalizasyonu artıyor olmasına karşın borsaya kote olan şirketlerin sayısı ve işlem hacmi gelişmiş ülkelerin oldukça gerisindedir. Birçok gelişen ekonomide olduğu gibi bankaların hâkim olduğu, para piyasaları odaklı bir finansal sistem söz konusudur. Ancak, ülke ekonomisindeki kilit öneminden dolayı, bankacılık sektöründe ortaya çıkabilecek olumsuz gelişmelerin etkileri de oldukça geniş olacaktır. Banka başarısızlıkları durumunda başta mevduat sahipleri olmak üzere finansal sistem ve bir bütün olarak ülke ekonomisi olumsuz etkilenir. Zarar veya düşük kârlılık ise bankalar açısından sermayeye yönelik artan riskleri işaret eder. Kârlılığı zayıf olan bankalar yüksek fonlama maliyetleriyle karşı karşıya kalabilirler ve daha fazla risk almaya yönelebilirler. Bir veya birkaç bankada ortaya çıkabilecek olumsuz gelişmeler diğer bankalar üzerinde sağlıksız bir rekabet baskısı oluşturabilir ve bankacılık sektörü bir bütün olarak etkilenir (Fernandez-Bollo et al., 2021). Düşük kârlılık bankaların reel ekonomiye sağladıkları kredilerin hacmini artırma olanaklarını sınırlandırır, sermaye yaratma kapasitelerini zayıflatarak ekonomik büyümenin istenilen düzeyde desteklenmesine engel olur. Diğer taraftan yüksek ve sürdürülebilir banka kârlılığı finansal sistemin dengersizliklere ve şoklara karşı dayanıklı kalarak istikrarını sürdürebilmesi için gerekli koşullardan biridir. Bankaların kârlılığı finansal aracılık işlevlerinin güçlendirilmesi ve ekonomik büyümenin desteklenmesi için ihtiyaç duyulan yeni sermayenin başlıca kaynağıdır. Bir diğer ifadeyle

yüksek kârlılık bir taraftan bankaların reel ekonomiye fon sağlama olanaklarını artırırken, diğer taraftan şoklara karşı daha dirençli olmalarını sağlar (Vera-Gilces et al., 2020). Bu kapsamda bankaların performansı üzerinde olumlu ya da olumsuz etkileri olabilecek unsurların belirlenmesi kârlılığın sağlanabilmesi ve sürdürülebilmesi için gereklidir.

Dolarizasyon genel olarak bir ekonomide yabancı para hesap birimlerinin değer saklama veya değişim aracı olarak benimsenmesi şeklinde tanımlanabilir. Yerel para biriminin kaldırılıp yerine bir yabancı paranın yasal para ilan edilmesi resmî dolarizasyon olarak adlandırılmaktadır. Ülkedeki ekonomik birimlerin yerel para birimiyle birlikte veya yerine yabancı para kullanmayı benimsemeleri ise resmî olmayan dolarizasyondur, ancak terim dolarizasyon olsa da tercih edilen yabancı para biriminin tek başına ABD doları olması zorunlu değildir (Schuler, 1999; Ozsoz, 2009). Resmî olmayan dolarizasyon üç şekilde ortaya çıkmaktadır. Birincisinde, yerleşikler cüzdanlarında nakit veya bankalarda vadesiz mevduat olarak yabancı para bulundurmaktadırlar. İkincisi finansal dolarizasyon olup, ekonomik birimlerin finansal varlıklarını ve/veya yükümlülüklerini yabancı para cinsinden tutma eğiliminde olmalarını işaret etmektedir. Üçüncüsü, ücretlerin ve fiyatların yabancı paraya endekslenmesiyle ortaya çıkan reel dolarizasyondur (Ize & Levy-Yeyati, 2003; De Nicolo et al., 2005). Yabancı para cinsinden mevduatların toplam mevduat içerisindeki veya geniş para arzındaki payı olarak ölçülen dolarizasyon gelişmekte olan ülkelerde yaygın olan bir olgudur. Türkiye ekonomisi finansal serbestleşme uygulamaları çerçevesinde yabancı para mevduat hesaplarının kullanılmaya başlandığı 1983 yılından itibaren dolarizasyona maruz kalmıştır. Döviz ve sermaye rejimlerinin serbestleşmesiyle birlikte ülke portföy ve uzun vadeli sermaye yatırımları almaya başlamış, bu süreçte mevduat ve kredi hacminin hatırı sayılır bir kısmı yabancı paraya dönüşmüştür. Yabancı para mevduatların M2 para arzı içerisindeki payı 2012-2017 döneminde %30'un altına düşmemiştir. 2018 yılından sonra ise Covid-19 pandemisine yönelik ekonomi politikası uygulamaları, artan enflasyon, merkez bankasının bağımsızlığına ve yürütülen para politikalarına yönelik tartışmalarla birlikte bu oran %50'nin üzerinde kalmıştır. Bärbutä-Misu vd. (2020) yaptıkları çalışmada Türkiye'de dolarizasyonun makroekonomik faktörlere tepkilerin yanı sıra yerleşiklerin siyasi risklere karşı korunma güdüsüyle de ilişkili olduğuna yönelik bulgular ortaya koymuşlardır. Ayrıca şoklara ve güven krizlerine reel getirilerde düşüşler de eşlik ediyorsa, yabancı para ekonomik birimler tarafından "güvenli liman" olarak görülebilmektedir (De Nicolo et al., 2005). Dolarizasyonun yüksek olduğu ülkelerde döviz kurlarındaki beklenmeyen hareketler ve aşırı dalgalanmalar bankalar üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Levy-Yeyati'ye göre (2006) finansal dolarizasyona maruz kalan ekonomiler bankacılık krizlerine genellikle daha yatkındır. De Nicolo vd. (2003) yaptıkları çalışmada bu tip ülkelerde finansal istikrarsızlığın yaygın olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Buna karşın gelişmekte olan ekonomilerde bankacılık sektörünün kârlılığı ile dolarizasyon arasındaki ilişkiyi irdeleyen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Türkiye'de ise dolarizasyonla bağıntılı bankaya özgün değişkenlerin kârlılığa etkileri üzerine Işık ve Şendeniz-Yüncü (2021) ile Tunay ve Tunay (2022) tarafından gerçekleştirilen iki ampirik çalışma bulunmaktadır. Ancak literatürde kamusal sermayeli bankalara odaklanan araştırmaya rastlanılmamıştır.

Literatürdeki boşluğun doldurulmasını amaçlayan bu çalışmada öncelikle dolarizasyonla ilgili bankaya özgü unsurların kamusal sermayeli mevduat bankalarının kârlılıkları üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Banka sermayesinin en az yarısından fazlasına kamunun sahip olması halinde ilgili banka kamusal sermayeli banka olarak nitelendirilmektedir. Türk Bankacılık Sektöründe 2022 yılı itibarıyla Türkiye Halk Bankası A.Ş. (Halkbank), Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O. (Vakıfbank) ve Ziraat Bankası A.Ş. (Ziraat Bankası) olmak üzere üç kamusal sermayeli mevduat bankası faaliyet göstermektedir. Bu bankaların toplam aktiflerinin mevduat bankalarının aktifleri toplamına oranı 2005 yılı başında yaklaşık %43 iken bu pay 2021 yılı sonunda %50'nin üzerine çıkmıştır. Kamusal sermayeli bankaların finansal sistem içerisindeki ağırlığının başta ekonomik gelişmişlik, büyüme ve finansal istikrar olmak üzere çeşitli açılardan önemli etkileri olduğu genel kabul gören bir husus olmakla birlikte bu etkilerin yönü hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Sosyal ve kalkınmacı bankacılık yaklaşımlarına göre piyasa mekanizması kaynakların etkin dağılımında yetersiz kalabilmekte ve özellikle toplumun bazı kesimleri kredi tahsisinden yeterli pay alamamaktadır. Ancak finansal sistem içerisinde devlet mülkiyetindeki bankaların bulunması piyasa başarısızlıklarını giderebilmekte ve finansal derinleşmeyi teşvik etmektedir. Bu yaklaşıma göre kamusal sermayeli bankaların ülkelerin ekonomik gelişmesine öncülük etmek, güçlü bir bankacılık sisteminin oluşmasını sağlamak ve piyasa aksaklıklarını gidermek gibi hedefleri vardır. Devlet, bankacılık sisteminin güvenilirliğini ve sağlamlığını artırmak, asimetrik ve maliyetli bilgiler nedeniyle ortaya çıkabilecek piyasa başarısızlıklarını önlemek gibi amaçlarla kamu bankalarına bazı müdahalelerde bulunmaktadır. Ayrıca özel sermayeli bankalar kârlılığı düşük olan projeleri, toplumsal açıdan önemli sosyal faydası yüksek projeler olsa dahi, fonlamamayı tercih edebilmekte veya ilgili projelere yeterli finansman sağlayamamaktadırlar (Levy-Yeyati et al., 2004). Bu nedenle kamusal sermayeli bankalar büyük ölçekli endüstriyel projelerin uzun vadede fonlanmasının yanı sıra küçük işletmeler, tarım, konut üretimi ve ihracat gibi bazı sosyal ve ekonomik faaliyetlerin finansmanında da devreye girerek piyasa mekanizmasında ortaya çıkan aksaklıkları giderebilmektedirler. Böylece bu bankalar iş döngüsüne bağlılığı azaltmakta ve kredi arzının istikrarlı olmasını sağlayabilmektedirler (Levy-Yeyati et al., 2007; Bertay et al., 2015). Kamu bankalarının varlığının nedenlerinden bir diğeri de toplumun ekonomik açıdan zayıf ve dezavantajlı olarak kabul edilen gruplarının finansal ürünlere erişmesine ve bunları kullanabilmesine olanak sağlayan bir finansal sistemin oluşturulması, özel bankaların kârlı görmedikleri düşük gelirli gruplar, mikro, küçük ve orta ölçekli işletmeler için uygun bankacılık hizmetleri sağlanması ve böylece kaynakların etkin dağılımının kolaylaştırılmasıdır (Levy-Yeyati et al., 2004; Micco et al., 2004; Sarıgül, 2021). Kamu bankacılığının varlık nedenlerine ilişkin diğer bir görüş olan siyasi yaklaşım ise kamu bankalarının etkinliğini hükümetlerin iktidar kaygılarına bağlamaktadır. Devlete ait bankalar patronaj araçlarına dönüşerek onları kontrol eden siyasetçilere fayda sağlamayı önceleyebilmekte, bu durum rekabetçi finansal piyasaların gelişimini engelleyebilmektedir. Bu görüş hükümetlerin kamusal sermayeli bankaları aracılığıyla kredi piyasasını yönlendirip kendilerini destekleyen çıkar gruplarının finansmanını önceleyebileceklerini ve bu durumun ekonomide kaynakların optimal dağılımı üzerinde olumsuz etkiler yaratacağını ifade etmektedirler. Kamusal sermayeli bankaların ticari olmayan amaçlara yönlendirilmesi

yüksek düzeyde yolsuzluğa, büyük maliyetlere ve sonucunda bankacılık krizlerine yol açabilmektedir (Khaled et al., 2003). Ayrıca bu bankalar tarafından siyasi motivasyonla sağlanacak fayda belirli bir grup üzerinde yoğunlaşırken maliyetlerin toplumun tamamı tarafından üstlenilmesi gerekecektir (Andrews, 2005). La Porta vd.'nin (2002) araştırma bulguları da kamusal sermayeli bankaların ağırlıklı olduğu ekonomilerde finansal sistemin etkinliğinin, mülkiyet haklarının korunmasının ve kişi başına düşen milli gelirin diğerlerine kıyasla geride olduğunu işaret etmektedir. Kamusal sermayeli bankalar, her ne kadar finansal sistem içerisinde önemli görevler üstlenmiş olsalar da birer işletmedirler ve temel amaçlarından birisi kâr elde etmektir. Kamusal sermayeli bankaların zarar etmeleri ya da düşük kârlılık oranlarıyla çalışmaları, bankacılık sistemindeki kaynakların önemli bir bölümünü yönlendirme kapasitesine sahip olmaları nedeniyle, finansal ve makroekonomik istikrar için risk oluşturabilmektedir (Khaled et al., 2003; Panizza, 2023). Dolayısıyla, bu bankaların faaliyet sonuçlarının yakından izlenmesi ve performansları üzerinde etkili olabilecek unsurların ortaya konulması sadece kendilerinin değil finansal sistemin sağlamlığı açısından da önem taşımaktadır. Özellikle de yüksek dolarizasyona maruz kalan Türkiye'de yabancı para işlemler ile kârlılık arasındaki ilişkinin iyi anlaşılması ve bankaların buradan kaynaklanan riskleri doğru yönetmeleri gerekmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren kamusal sermayeli mevduat bankalarında aktif kârlılığı ile dolarizasyon arasındaki ilişki dağıtılmış otoregresif sınır testi (ARDL) tekniği kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin temel nedenleri; gecikme uzunluklarının en küçük kareler ile belirlenmesini takiben eşbütünleşmenin araştırmasının kolaylığı, birim kök sınaması yapılan değişkenlerin ön testlerinin yapılmasına ihtiyaç duyulmaması, durağanlığın tümüyle seviyede ya da birinci farkta durağan ya da tümünün karşılıklı eşbütünleşik olması gereksizden uygulanabilirliği ve örnek kümeler için etkin olması (Altıntaş, 2013) gibi diğer uygulamalara sağladığı avantajlardır. Çalışma; 2008 finans krizi, 2016 darbe girişimi ve Covid-19 Pandemisi gibi hem küresel hem de yerel krizleri kapsayan 2005-2021 yılları arasındaki üçer aylık verilerle gerçekleştirilmiştir. Yazar tarafından bilindiği kadarıyla çalışmada kullanılan dolarizasyon bağımlı bankaya özel üç değişken literatürde daha önce birlikte ele alınmamıştır. Bu değişkenlerden ilkiyle toplam yabancı para mevduatın toplam mevduata oranı olarak ifade edilen mevduat dolarizasyonunun kamusal sermayeli mevduat bankalarının kârlılığına etkisi ölçülmüştür. İkinci olarak banka bilançolarındaki para birimi uyumsuzluklarına odaklanılmış ve kamu bankalarının yabancı para varlıkları ile yükümlülükleri toplamları arasındaki farktaki değişimlerin kârlılığı nasıl etkilediği incelenmiştir. Türkiye'de bankacılık sektörü bilançoda net yabancı para açığına sahip olmasına rağmen bankalar bu pozisyonunu türev finansal araçlar kullanarak dengeleyebilmekte ve mevzuatta öngörülen sınırlar içerisinde kalabilmektedirler. Bununla birlikte türev ürünler bankalar tarafından sadece riskten korunmak için değil spekülasyon amaçlarıyla da kullanabilmektedir. Kamusal sermayeli mevduat bankalarında dolarizasyon ve kârlılık arasındaki ilişkinin incelenmesinde modele dâhil edilen son değişken bankaların toplam yabancı para türevlerinin toplam yabancı para varlıklarına oranıdır. Diğer taraftan döviz kurları istikrarlı bir seyir izliyor dahi olsa bankaların yüksek dolarizasyondan kaynaklanan kırılganlıkları başka bir zayıflık ile

birleştiginde zarar görmeleri mümkündür. Bu kapsamda özsermaye oranı ve sektör payı değişkenleri de modele dahil edilerek kârlılık üzerindeki etkileri araştırılmış ve tartışılmıştır.

Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Girişten sonra, ikinci bölümde, bankacılık sektöründe başta dolarizasyon olmak üzere kârlılık üzerinde etkisi olan bankaya özgü değişkenleri irdeleyen literatür ele alınmıştır. Üçüncü bölümde çalışmada kullanılan değişkenler, oluşturulan model ve izlenen ampirik metodoloji tanıtılmıştır. Yapılan sınamalar sonucu elde edilen bulgular dördüncü bölümde sunulmuştur. Beşinci bölümde sonuç ve değerlendirmelere yer verilmiştir.

2. Literatür

Bankacılık sektörünün kârlılığına ilişkin konular birçok araştırmanın konusu olmakla birlikte dolarizasyonla banka performansı ilişkisi üzerine az sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Ozsoz (2009) tarafından 1992-2006 döneminde dokuz geçiş ekonomisinde gerçekleştirilen araştırmanın bulguları bankacılık sistemindeki mevduat dolarizasyonu düzeyi ile beklenen kredi zarar karşılıkları arasında istatistiksel olarak anlamlı negatif ilişki olduğunu ortaya koymuştur. İncelen ekonomilerde mevduat dolarizasyonu bankalarca ayrılan kredi zarar karşılıklarını azaltmaktadır. Court vd. (2012) kırk dört ülkede mevduat dolarizasyonunun finansal derinleşme üzerindeki etkisini incelemiştir. 1990-2002 dönemini kapsayan ve panel veri yöntemleri uygulanan araştırmanın sonuçları düşük enflasyonlu ortamlarda mevduat dolarizasyonunun finansal derinleşme üzerinde güçlü bir olumsuz etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Asya, Latin Amerika ve Doğu Avrupa ekonomileri için bölgesel düzeyde elde edilen bulgular tüm ülkeleri kapsayan panelden sağlanan sonuçlarla tutarlıdır. Yüksek enflasyonlu ekonomilerde ise mevduat dolarizasyonu enflasyonun finansal derinleşme üzerindeki olumsuz etkilerini yumuşatabilmektedir. Kutan vd. (2012) dolarizasyon olgusuna maruz kalan otuz altı yükselen piyasa ekonomisini 1991-2006 arasındaki yıllık verilerle incelemiştir. GMM tahmin sonuçları cari dönem dolarizasyonu ile bankaların performansı arasında bir ilişki bulunmadığını ancak önceki dönem mevduat dolarizasyonunun banka kârlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Buna göre yabancı para cinsinden mevduatların M2 para arzı payındaki artışlar bankacılık sektörünün toplam aktif kârlılığını bir yıl gecikmeyle düşürmektedir. Shportyuk ve Mysko (2014) Ukrayna ticari bankalarını kârlılık, mevduat ve kredi dolarizasyonu göstergelerine bağlı olarak dört kümeye ayırmışlar ve çoklu regresyon analizi gerçekleştirmişlerdir. Bulgular mevduat ve kredi dolarizasyonunun 2005-2012 döneminde bankaların kârlılığını olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Omet vd. (2015) 2000 ile 2011 yılları arasında yabancı para mevduatlarının Ürdün bankalarının performansı üzerindeki etkisini genelleştirilmiş en küçük kareler tahmin yöntemiyle; kârlılık, verimlilik ve kredi davranışı açılarından incelemiştir. Sonuçlar mevduat dolarizasyonunun bankaların kredi hacmi ve beraberinde finansal derinleşme üzerinde olumsuz etkilerinin olmadığını göstermiştir. Yazarlar Ürdün bankalarının maruz kaldıkları riskleri net faiz marjlarını genişleterek yönetmek suretiyle aktif kârlılıklarını artırdıkları yönünde istatistiksel olarak anlamlı bulgular elde etmişlerdir. Wagdi ve Salman (2022) 2000-2019 döneminde bir dizi banka içi ve dışı değişkenin Mısır bankacılık sektörünün

kârlılığı ile ilişkisini araştırmışlardır. Sabit katsayılar modelinin kullanıldığı çalışma dolarizasyonun bankaların hem aktif hem de özkaynak kârlılığının en önemli belirleyicilerinden olduğunu göstermiştir. Vera-Gilces vd. (2020) 2002-2017 döneminde Ekvador Cumhuriyeti özel sermayeli bankalarının kârlılık belirleyicilerini iki aşamalı veri zarflama analizi yöntemi ile incelemişler ve kârlılık üzerinde etkisi olan çeşitli makroekonomik ve bankaya özgü unsurların arasında dolarizasyonla bağıntılı değişkenlerin de olduğunu belirlemişlerdir. Literatürde mevduat dolarizasyonu ile Türk bankacılık sektörünün kârlılığı arasındaki ilişkilere odaklanan iki ampirik çalışmadan ilki Işık ve Şendeniz-Yüncü (2021) tarafından gerçekleştirilmiştir. 2012-2017 dönemini kapsayan araştırmanın GMM tahmin sonuçları mevduat dolarizasyonunun aktif ve özkaynak kârlılıkları üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ortaya koyarken, bulgular kredi dolarizasyonunun sadece özkaynak kârlılığı üzerinde olumsuz etki yarattığını göstermiştir. Diğer çalışmada Tunay ve Tunay (2022) yirmi yedi bankanın 2002-2020 dönemindeki verileri ile dinamik panel veri modelleri kullanarak dolarizasyonun performansa etkilerini incelemişlerdir. Tahmin sonuçları bankaların yabancı para yükümlülüklerinin toplam yükümlülüklerine oranındaki artışların özsermaye kârlılığını olumlu yönde etkilediğini ancak aktif kârlılığı üzerinde herhangi bir etki yaratmadığını göstermiştir.

Dolarizasyona maruz kalmış olan ekonomilerde kurlardaki değişimler bankaların kazanç veya kayıplar yaşamasına neden olabilir. Bu kapsamda bankaların karşılaştıkları iki tür risk söz konusudur. Bunlardan ilki yabancı para bilanço içi ya da dışı net açık pozisyonları olduğunda ortaya çıkan para birimi uyumsuzluğu riskidir. Para birimi uyumsuzluğu teorisi; ülkelerin bankacılık sistemlerinde yabancı para veya dövizde endekslili mevduat hesapların devalüasyonlar veya yerel paranın değerinde ani ve yüksek düşüşler olması durumunda banka bilançolarına baskı yarattığını vurgulamaktadır. Hatta bu durum gelişmekte olan ülkelerde sistemik banka başarısızlıklarının ve beraberinde bankacılık krizlerinin nedenlerinden birisidir (Ozsoz, 2009). Para birimi uyumsuzluğu halinde eğer bir banka raporlama para birimine göre değer kazanan yabancı para biriminde kısa pozisyon taşıyorsa hem döviz varlıklarının hem de yabancı para yükümlülüklerinin yerel para cinsinden değerleri artacaktır. Buna karşın, açık döviz pozisyonları nedeniyle gelecekteki gelir ve gider akışlarının bugünkü iskonto edilmiş değerleri olumsuz etkilenecek ve banka net kur zararıyla karşılaşacaktır. Ancak yabancı para açık pozisyonun karşılığında yerel para cinsinden varlıkların getirisi kur zararının üzerinde ise kârlılık olumlu yönde etkilenecektir. Diğer taraftan yabancı paranın raporlama para birimine göre değer kaybetmesi durumunda kısa pozisyondaki banka net kur kazancı sağlayacaktır. Uzun pozisyondaki bankalar için ise döviz kuru hareketleri yukarıda açıklanan net kısa pozisyonun tersi sonuçlar yaratacaktır. Bankaların ikinci seçeneği açık pozisyon oluşturmadan yabancı para krediler kullanılmak suretiyle kur riskini müşterilerine transfer etmektir. Ancak böyle bir durumda da yerel paranın değerindeki ani düşüşler veya yüksek değer kayıpları, banka bilançolarında uyumsuzluğa neden olmamakla birlikte, özellikle yeterli yabancı para geliri olmayan borçluların ödeme gücünün zayıflamasına ve dolayısıyla temerrüt riskinin artmasına neden olacaktır (Court et al., 2012; Ozsoz et al., 2010).

Literatürde bankaların taşıdıkları açık pozisyonlar ile kârlılıkları arasındaki ilişkiler üzerine gelişmekte olan ülkelerde az sayıda ampirik çalışmaya rastlanılmıştır. Babazadeh ve Farrokhnejad'ın (2012) İran'da gerçekleştirdikleri çalışmada kısa ve uzun dönemde hata düzeltme modeli (ECM) uygulayarak kur değişimlerinin bankaların faaliyetleri ve kârları üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma dönemi olan 2006-2010 yılları arasında İran bankalarının açık pozisyonlarında artışla birlikte yerel paranın değer kaybetmesinin kârlılık üzerinde olumlu etkileri olduğuna dair bulgular elde edilmiştir. Svrtinov vd. (2018) Makedonya bankacılık sektöründe çeşitli risk türleri ile kârlılık arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. 2012-2016 dönemi yıllık verilerine uygulanan panel veri modelinin tahmin sonuçları yabancı para net pozisyonunun Makedonya bankalarının kârlılığını önemsiz düzeyde etkilediğini göstermiştir. Türk bankalarında kârlılık belirleyicilerini araştıran ampirik çalışmaların sayısı oldukça fazla olmasına karşın çok azının bilançolardaki para birimi kompozisyonunu dikkate aldıkları, bunlardan da farklı bulgular sağlandığı görülmektedir. Us (2015), küresel krizin etkileri çerçevesinde Türk bankalarının performans belirleyicilerini rassal etkiler modeli kullanarak araştırmıştır. 2002Q4-2013Q3 dönemi verileri ile gerçekleştirilen çalışmanın ampirik bulguları yabancı para açık pozisyonunun 2008 küresel finans krizi öncesinde Türk bankalarının kârlılığını olumsuz etkilediğini göstermiştir. Kriz sonrasında ise sektördeki düşen yabancı para döviz açık pozisyonu düzeyi kârlılığı artırmıştır. Us (2018) diğer çalışmasında Türk bankacılık sektörüne yabancı girişlerinin kârlılık dinamiklerini nasıl etkilediğini araştırmış olup değişkenlerin arasında yabancı para varlıklar/yabancı para yükümlülükler oranını da yer almıştır. Üçer aylık dönemsel verilerin kullanılan ve 2002-2017 dönemini kapsayan panel veri çalışmasından elde edilen ampirik kanıtlar, Türk bankalarının hem aktif hem de özkaynak kârlılıklarının yabancı para varlıklar/yabancı para yükümlülükler oranındaki artışlardan olumlu etkilendiğini göstermektedir. Işık ve Kambay (2019), 2002-2017 döneminde Türk bankalarının kârlılığını etkileyen bankaya özgü ve makroekonomik faktörleri incelemiştir. Sabit etkiler panel regresyon yönteminden sağlanan bulgular yabancı para açık pozisyonundaki artışların özsermaye kârlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve olumsuz etki yarattığını göstermiştir. Ancak, tahmin sonuçları yabancı para açık pozisyonu ile aktif kârlılığı arasında anlamlı bir ilişki ortaya koymamıştır. Kırıcı-Çevik ve Boran (2020) 2005-2016 dönemi için panel veri analiz yöntemleri ile yaptıkları çalışmada Türk bankalarında yabancı para açık pozisyonun özkaynak kârlılığı üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak yabancı para varlıklar/yabancı para yükümlülükler oranındaki artışların aktif kârlılığını olumlu yönde etkilediği yönünde bulgulara ulaşmışlardır. Yıldır ve İltaş (2021) ise gerçekleştirdikleri panel veri çalışmasında Türk bankalarının özkaynak kârlılığı ile yabancı para açık pozisyonları arasında 2003Q1-2019Q4 döneminde bir ilişki bulunmadığını belirlemiştir.

Önceki kısımlarda da belirtildiği gibi döviz kurlarındaki değişimler bankaların nakit akımlarını ve dolayısıyla kârlılığını etkilemektedir. Bu nedenle bankalar kur dalgalanmalarına karşı duyarlıdır ve bu doğrultuda türev araçların kullanımı risk yönetimi stratejilerinde kilit rol oynamaktadır. Risk yönetimi neo-klasik finans teorisindeki belirsizlik koşulları altında karar verilmesi durumuyla ilgilidir. Türev ürünlerin kullanımı belirsizliği

ortadan kaldırarak faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar nedeniyle ortaya çıkacak nakit akışlarının dengelenmesine yardımcı olmaktadır (Shen & Hartarska, 2018). Bankaların riskten korunmak amacıyla türev ürünlere yönelmelerinin nedenlerinden birisi de faaliyetleriyle ilgili bir dizi yasal düzenlemelere tâbi olmaları ve bu kapsamda temel finansal göstergeleri ile taşıdıkları risklere dayalı olarak oluşturulan standartlara uymalarının zorunlu kılınmasıdır. Literatürde riskten korunma amacıyla türev ürün kullanımının para cinsi ve vade uyumsuzluğunun yönetilmesi dışında iki ana faydasına daha vurgu yapılmaktadır. Bunlardan ilki, beklenen vergi borcunun kârın dışbükey fonksiyonu olması durumunda işletmelerin türev finansal ürünlere yönelmeleridir. Eğer bir ülkede kurumlar vergisi artan oranlı tarife yapısına sahip ise cari dönemde vergi kalkanının faydalarını azaltmak suretiyle takip eden dönemlerde yüksek vergi ödeme olasılığı düşürülebilecek ve böylece beklenen vergi borcunun bugünkü değerini azaltmak mümkün olabilecektir. İkinci fayda ise asil-vekil sorunlarının önlenmesi veya azaltılması çabaları sonucu ortaya çıkan maliyetlere yöneliktir. Türev ürünlerin kullanımı banka yönetiminde vekil bulundurma risklerinden kaçınmak için üstlenilen teşvik ve izleme maliyetlerinin hafifletilmesini sağlayabilir. Ayrıca, türev araçların kullanımı ile bankalar nakit akışlarındaki oynaklığını azaltıp tahvil sahiplerinden hissedarlara servet transferinin önüne geçebilirler. Bir diğer ifadeyle hem borç hem de temettü ödemeleri için yeterli nakit akışı sağlayarak tahvil sahipleri ile hissedarların çıkarlarını dengeleyebilirler (Mayers & Smith, 1982; Smith & Stulz, 1985; Rivas et al., 2006). Ancak bankalar sadece riskten korunmak amacıyla değil komisyon geliri elde etmek için veya spekülatif gerekçelerle de türev araçlara yönelmektedirler.

Dünya genelinde yaygınlaşmasına ve işlem hacmi artıyor olmasına karşın bankaların türev ürün kullanımıyla performansları arasındaki ilişkileri araştıran ampirik literatür daha çok ABD başta olmak üzere gelişmiş piyasalara odaklanmıştır. Ghosh (2017) 2001Q1 ile 2016Q2 arasında ABD'de faaliyet gösteren 5.491 ticari bankaya ilişkin verileri kullanarak türev menkul kıymetlerin ve bir dizi farklı bileşenin bankaya özgü riskler ve kârlılık üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bulgular ilgili dönemde türev kullanım hacmindeki artışların bankaların aktif kârlılığını olumlu yönde etkilediğini göstermiştir. Ancak 2008 finansal krizi sonrasında bu ilişki terse dönmekte, türev ürünler banka kârlarını düşürmektedir. Benzer sonuçlar Shen ve Hartarska'nın (2018) ABD'deki küçük ölçekli bankalara yönelik araştırmasında da elde edilmiştir. Chang vd. (2018) 2004-2008 dönemi verileriyle 797 Avrupa bankasına uyguladığı panel veri çalışmasında yabancı para birimi ve faiz oranına dayanan türev ürünler kullanımının daha yüksek kârlılık seviyeleriyle ilişkili olduğuna dair bulgulara ulaşmıştır. Türkiye'de ise yakın dönem literatüründe bankaların türev ürün kullanımları ile kârlılıkları arasındaki ilişkiye odaklanan tek çalışma Taşkın ve Sarıyer (2020) tarafından panel regresyon modelleri kullanılarak 2007-2017 yılları arasındaki üçer aylık dönemsel verilere dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlgili araştırma türev araç kullanımının Türk bankalarının özkaynak ve aktif kârlılıklarını düşürdüğüne yönelik ampirik kanıtlar ortaya koymuştur.

3. Veriler ve Yöntem

2005-2021 dönemini kapsayan bu araştırma Halkbank, Vakıfbank ve Ziraat Bankasının Türkiye Bankalar Birliği ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu bankacılık sektörü veri tabanlarından sağlanan üçer aylık dönemsel verilerini kullanmaktadır. Türkiye ekonomisi 2000 ile 2001 yıllarında bankacılık krizine maruz kalmış ve başarısız olan çok sayıda banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. Sonrasında hükümet tarafından yeni bir ekonomik ekip oluşturulmuş, bankacılık sistemindeki enkazı onarmak ve ekonomiyi istikrara kavuşturmak amacıyla "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı" ile "Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı" uygulamaya konulmuştur. Araştırmanın başlangıç tarihi olarak tercih edilen 2005 yılına gelindiğinde bankaların muhasebe uygulamalarına yönelik köklü değişiklikler yapılmış ve verilerin sunumu standart hale getirilmiştir. Ayrıca kamusal sermayeli bankaların biriken görev zararları tasfiye edilmiş, sermaye yapıları güçlendirilmiş ve üst yönetimleri bağımsız bir ortak yönetim kuruluna bağlanmıştır. Uluslararası tarafta ise 2005 yılında AB ile katılım müzakerelerinin başlaması ekonomik reformlar için katalizör olurken IMF finansal çalkantılara karşı garantör işlevi görmüştür.

3.1. Model ve Değişkenler

Türkiye'de faaliyet gösteren kamusal sermayeli mevduat bankalarının aktif kârlılıkları ile bankaya özgü değişkenler arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek amacıyla aşağıdaki çoklu regresyon modeli oluşturulmuştur.

$$AKK\hat{A}R_t = \alpha_0 + MEDOL_t + YAKPA_t + YATRA_t + \hat{O}ZSAK_t + TOPAK_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Modeldeki bağımlı değişken olan $AKK\hat{A}R$ aktif kârlılığını temsil etmekte olup "net kâr/ortalama varlıklar" formülüyle hesaplanmıştır. $AKK\hat{A}R$ yöneticilerin banka varlıklarını ne düzeyde verimli ve etkin kullandıklarını ortaya koymaktadır. Finansal kaldıracı ve paydasının bilanço dışı faaliyetleri içermemesine karşın bankaların performanslarını incelemek için yaygın olarak başvuru bir göstergedir.

Model, dolarizasyonla bağıntılı bankaya özgü üç açıklayıcı değişken içermektedir. Bunlardan ilki olan mevduat dolarizasyonu ($MEDOL$) her bir banka için ilgili dönemdeki yabancı para cinsinden mevduatları toplamının tüm mevduatlarına oranı olarak hesaplanmıştır. Yabancı para kaynaklardaki artışlar bankaların kredi portföylerini çeşitlendirmelerini ve kredi marjlarını yükseltmelerini sağlayabilmektedir (Honohan & Shi, 2001). Ancak mevduatların yabancı para ağırlıklı olması durumunda, döviz kuru rejimine bağlı olarak ortaya çıkabilecek devalüasyon ya da yerel paranın değerindeki ani veya yüksek düşüşlerden kaynaklanan belirsizlikler bankaların geleceğe yönelik doğru pozisyon almalarını ve dolayısıyla hedeflerine ulaşmalarını zorlaştıracaktır (Kutan et al., 2012). Dolarizasyon, yüksek enflasyonlu ekonomilerde finansal sistemin derinleşmesini sağlayabilirken düşük hatta ılımlı enflasyonist süreçlere sahip ülkelerde finansal derinleşmeyi olumsuz yönde etkilemektedir (Honohan & Shi, 2001; De Nicolo et al., 2005).

Bu bağlamda hem enflasyonun hem de dolarizasyonun yüksek olduğu ülkelerde bankaların ekonomik birimlere kullandıracakları kredileri kısıtlamalarının, daha likit kalmayı veya daha düşük riskli projeleri fonlamayı tercih etmelerinin kârlılıklarını azaltması beklenebilir (Court et al., 2012). Bankaların kendi risk yönetimi uygulamaları çerçevesinde ve yasal zorunluluklar gereği rezerv tutmaktadırlar. Kasalarında nakit ve muhabir banka veya merkez bankası hesaplarında mevduat olarak tuttukları kaynakların önemli bir bölümünün getirisi olmamasına ya da çok düşük olmasına karşın fırsat maliyeti yüksektir. Zira bu tip rezervler kullanılmayan ya da piyasa getirisinin altında getirisi olan kaynaklardır. Karşılıkların kârlılık üzerindeki etkisi ekonomik otoritenin yabancı paraya yönelik tutumuna bağlı olarak da farklılık gösterebilir. Bankaların yabancı para yükümlülükleri ile varlıkları arasındaki farkın özkaynaklarına oranının belirlenen düzeyi geçemeyeceğine dair yasal sınırlamalar ve zorunlu karşılık oranlarındaki değişimler kullanabilecekleri yabancı para varlık kalemlerinin doğrudan etkilenmesine neden olmaktadır. Merkez bankasının yabancı paraya yönelik güveninden ötürü ya da uyguladığı politikaya bağlı olarak rezerv tutma alt limitleri düşürmesi bankaların hem maliyetlerini azaltacak hem de ekonomik birimlere daha fazla fon sağlanmasını mümkün kılacaktır (Moreno-Villalaz, 1999; Gulde et al., 2004; Zeybek, 2014). Türkiye'de ise banka bilançolarındaki yabancı para kalemlerin Türk lirası kalemlere göre merkez bankasının zorunlu karşılık oranlarındaki değişikliklerinden daha çok etkilendiği gözlemlenmektedir (Hazar & Yenice, 2015). Bunların ötesinde mevduat dolarizasyonun banka kârlılığı üzerinde etkisi bankaların varlıklarını hangi para cinsinden oluşturacaklarına dair tercihleri ile de ilişkilidir ve bilançodaki ve/veya bilanço dışı pozisyonlarda para birimi uyumsuzluğu durumunda bankaların kârlılığının nasıl etkilendiği konusunda literatürde süregelen bir tartışma söz konusudur. Bu kapsamda dolarizasyonun bankaların kârlılığına etkisini daha iyi açıklayabilmek için yabancı para yükümlülüklerle varlıkların para birimi uyumunu incelemek üzere aşağıdaki gibi formüle edilen *YAKPA* değişkeni kullanılmıştır.

$$YAKPA_t = \frac{Yabancı\ para\ toplam\ yükümlülükler_t - Yabancı\ para\ toplam\ varlıklar_t}{Yabancı\ para\ toplam\ yükümlülükler_t} \quad (2)$$

Pozitif *YAKPA* bankanın yabancı para kısa pozisyonda olduğu anlamına gelmektedir. Yabancı para varlıklar toplamının üzerinde olan toplam yabancı para yükümlülüğü yerel para biriminin değer kaybetmesi durumunda bankaların net kur zararına maruz kalmalarına neden olacaktır. Bununla birlikte, yerel para birimi değerlendirirse veya değerindeki düşüş ile ortaya çıkan net kur zararı açık pozisyondaki yerel paranın sağladığı getirinin altında kalırsa kârlılık olumlu etkilenecektir. *YAKPA* negatif değer taşıyorsa, yani banka yabancı para uzun pozisyonda ise, bu kez yabancı para varlıklar toplamının yabancı para yükümlülüklerin üzerinde olması nedeniyle yerel paranın değer kaybı kârlılığı olumlu etkileyecektir. Ancak yabancı para varlıklar yeterli döviz geliri olmayan yerleşiklere kullandırılan kredileri içeriyorsa, yerel paranın değer kaybı temerrüt riskini artıracak ve kârlılık baskılanacaktır.

YATRA değişkeni bankaların nazım hesaplarından derlenen yabancı para türevlerinin toplam yabancı para varlıklarına oranını temsil etmektedir. Bankalar para birimi uyumsuzluğundan kaynaklanan risklerden korunmak için yaygın olarak türev araçlara yönelmektedirler. Türev ürün piyasalarına katılım sadece risklerden korunmak için değil

spekülatif amaçlarla ve bankaların aracılık fonksiyonları gereği de gerçekleşmektedir. Ancak riskten korunma maruz kalınan kur riskinin gerçekleşmesi durumunda zararın dengelenmesine yönelik iken spekülasyon riski artıran bir faaliyettir. Diğer taraftan müşterilerinin türev araç alımlarına ve satımlarına aracılık etmeleri bankaların komisyon geliri elde etmelerini sağlamasının yanı sıra müşteri ilişkilerini derinleştirme ve çapraz satışlar yoluyla kârlarını artırma olanakları sunmaktadır (Egly & Sun, 2014).

Modelde yer alan *ÖZSAK* literatürde banka kârlılığını araştıran çok sayıda çalışmada kullanılan ve özsermaye/toplam aktifler olarak ifade edilen özsermaye oranı değişkenidir. Özsermaye banka kârlılığın önemli bir belirleyicisi olarak görülse de etkisinin yönü tartışmalıdır. Geleneksel görüşe göre en yüksek beklenen getirisi olan yükümlülük özsermayedir. *ÖZSAK* hissedarların beklenen getiri oranlarını yükselterek kârlılığı olumsuz yönde etkileyebilir (García-Herrero et al., 2009; Trujillo-Ponce, 2013). Ayrıca *ÖZSAK* bankanın riske karşı tutumu ile doğrudan ilişkilidir ve daha düşük risk daha düşük beklenen getiri ile ilişkilendirilmektedir. Jensen ve Meckling'e (1976) göre ise düşük sermaye oranı, vekalet maliyetleri yaklaşımı gereği, işletme performansını artıracaktır. Yüksek kaldıraç, yöneticileri hissedarların çıkarına daha fazla hareket etmeye teşvik ederek vekalet maliyetlerini düşürecek ve kârlılık olumlu yönde etkilenecektir. Diğer taraftan geçmişten günümüze geliştirilen çeşitli finans teorileri özsermayedeki artışların beraberinde kârlılığı da artırdığını öngörmektedir. Berger (1995b) ve Athanasoglou vd. (2008) yüksek özsermayenin faiz giderlerini düşürerek ve olumsuz gelişmelere karşı güvenli alan sağlayarak kârlılığı olumlu yönde etkileyeceğini öngörmektedirler. Finansal aracılık teorisine göre bankalar müşterilerinin davranışlarını gözlemlenmelerinin yanı sıra kredi istihbaratı ve bankalararası paylaşım yoluyla bilgi avantajı sağlarlar ve bu bilgilere dayalı olarak kredi talep eden ekonomik birimleri yönlendirmek suretiyle ekonomide kaynak tahsisin iyileşmesini sağlarlar. Bankaların özsermayeleri artırma kararları bilgi asimetrisi nedeniyle geleceğe yönelik beklentilerin iyi olduğuna dair sinyal etkisi oluşturabilir ve böylece özsermaye ile kâr arasında pozitif bir bağlantı ortaya çıkar (Acharya, 1988). Yüksek *ÖZSAK* bankanın yeterli ödeme gücü ve düşük iflas olasılığına sahip olduğunu işaret eder ve bu da bir taraftan mudilerin güvenini artırırken diğer taraftan fonlama maliyetlerini düşürerek kârlılığı destekler (Demirguc-Kunt et al., 2004; Claeys & Vennet, 2007; Detragiache et al., 2018).

Bu çalışmada kârlılık üzerindeki etkileri incelenen son değişken her bir kamu bankasının toplam aktiflerinin mevduat bankalarının aktif toplamına oranı şeklinde hesaplanan *TOPAK*'dır. Büyük bankalar faaliyetlerinin ölçeğinden ve organizasyonlarının genişliğinden yararlanma yetenekleri ile maliyet avantajları sağlarlar ve daha yüksek operasyonel verimlilik elde ederek kârlılıklarını artırabilirler (Berger, 1995a; Goddard et al., 2004). Smirlock'a göre (1985) pazar payının büyüklüğü kârlılık ile pozitif ilişkilidir; zira büyük bankalar başta krediler olmak üzere ürünlerini daha fazla çeşitlendirebilirler ve bu da daha düşük riske işaret eder. Pervan vd.'de (2015) pazar payı büyüklüğünün ilgili bankanın itibarını artırarak ürün ve hizmetlerini daha yüksek kâr marjlarıyla sunmasını mümkün kılacağını öngörmektedirler. Buna karşın bazı araştırmacılar büyük bankaların vekalet maliyetleri, bürokratik süreçler ve geniş organizasyonlarının yönetimiyle ilgili diğer

maliyetler nedeniyle daha düşük kârlılık düzeylerinde kalabildiklerini işaret etmektedir (örn. Stiroh & Rumble, 2006; Pasiouras & Kosmidou, 2007; Lin & Zhang, 2009; Tregenna, 2009). Ayrıca pazar payları yüksek olan kamusal sermayeli bankaların hazineden aldıkları sermaye desteği ile oluşan fonları verimsiz ya da az verimli alanlara yönlendirilmeleri durumunda bu bankalarda düşük kârlılık oranları ortaya çıkabilecektir (Ding et al., 2017).

3.2. Ampirik Metodoloji

Bu çalışmada kamusal sermayeli Türk bankalarının aktif kârlılıklarıyla dolarizasyon bağıntılı ve diğer seçilmiş değişkenler arasındaki ilişkiler ARDL tekniği ile araştırılmıştır. ARDL bir sınır testi uygulaması olup kısıtlanmamış hata düzeltme modellerinin en küçük kareler yöntemi (EKK) ile tahminine dayanmaktadır. Bu yöntem Pesaran ve Pesaran (1997), Pesaran ve Shin (1999) ve Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilmiş olup Engle ve Granger (1987), Johansen (1988), ve Johansen ve Juselius (1990) gibi diğerlerine başlıca üstünlüğü, serilerin I(0) (seviyede durağan) ya da I(1) (birinci farkta durağan) olmaları durumunda eşbütünleşme ilişkisinin serilerin aynı düzeyde durağan olma koşulu aranmaksızın araştırılabilirliğidir. Açıklayıcı değişkenlerden bazılarının içsel olması halinde de etkili olan ARDL yöntemi ile kısa ve uzun dönem parametrelerinin eş anlı olarak tahmin edilmesi mümkündür.

Oluşturulan ARDL modeli Eşitlik-3'te sunulmuştur:

$$\Delta AKK\hat{A}R_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} \Delta AKK\hat{A}R_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{2i} \Delta MEDOL_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta YAKPA_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta YATRA_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{5i} \Delta ÖZSAK_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{6i} \Delta TOPAK_{t-1} + \alpha_7 AKK\hat{A}R_{t-1} + \alpha_8 MEVDOL_{t-1} + \alpha_9 YAKPA_{t-1} + \alpha_{10} YATRA_{t-1} + \alpha_{11} ÖZSAK_{t-1} + \alpha_{12} TOPAK_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Δ değişkenlerin birinci farkını, ε hata terimlerinin vektörünü, i ile m bağımlı ve bağımsız değişkenler için modelin gerçek dinamiklerini belirlenmesini sağlayacak olan uygun gecikme uzunluklarını temsil etmektedir. ARDL modelindeki her bir değişken için farklı olabilecek, uygun gecikme uzunluklarının (m) belirlenmesinde Schwarz (1978) tarafından önerilen Bayesçi Bilgi Ölçütüne başvurulmuştur.

ARDL tekniğini uygulayabilmek için öncelikle serilerin durağanlıklarının saptanması gerekmektedir. Bu kapsamda ADF, PP (Phillips & Perron, 1988) ve KPSS (Kwiatkowski et al., 1992) geleneksel birim kök testleri uygulanarak serilerin I(0) veya I(1) olup olmadıkları incelenmiştir. Ayrıca verilerin normal dağılıma uygunluğu, otokorelasyonun varlığı, değişen varyans sorunu, modelin istikrarı ve dışarıda bırakılan bir kısım olup olmadığı sırasıyla Jarque-Bera (1980, 1987), Breusch-Godfrey LM, Breusch-Pagan-Godfrey (Breusch, 1978; Godfrey, 1978a; Godfrey, 1978b; Breusch & Pagan, 1979, 1980), CUSUM ve CUSUM-Sq (Brown et al., 1975) sınamalarıyla araştırılmıştır.

Değişkenler arasında eşbütünleşme olup olmadığını belirlemek için F-testine başvurulmuştur. Her üç bankaya ait örneklemin de küçük olması nedeniyle F-istatistiği Narayan (2004) tarafından türetilen kritik değerlerle karşılaştırılmak suretiyle karar verilmiştir. Eşitlik-3 için boş hipotez değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını

öngören ve F-istatistiğinin belirlenen kritik alt sınırın altında kalması durumunda reddedilemeyen $h_0: \alpha_7 = \alpha_8 = \alpha_9 = \alpha_{10} = \alpha_{11} = 0$ 'dır. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin varlığını vurgulayan alternatif hipotez ise F-istatistiğinin üst sınırın üzerinde olması halinde geçerlidir ve bu durumda $\alpha_7, \alpha_8, \alpha_9, \alpha_{10}$ ve α_{11} 'den en az birisi sıfır değildir. Kritik üst ve alt sınırlar arasında kalan F-istatistiği ise kararsızlık bölgesini işaret etmektedir. h_0 reddedilmek suretiyle eşbütünleşme olduğuna karar verirse, Eşitlik-4'te sunulan uzun dönem ile Eşitlik-5'te gösterilen kısa dönem ve hata düzeltme modelleri tahmin edilmektedir.

$$AKK\hat{A}R_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_{1i} AKK\hat{A}R_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} MEDOL_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} YAKPA_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} YATRA_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{5i} \hat{O}ZSAK_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{6i} TOPAK_{t-1} + \varepsilon_t \quad (4)$$

$$AKK\hat{A}R_t = \alpha_0 + \alpha_1 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} \Delta AKK\hat{A}R_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{3i} \Delta MEDOL_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta YAKPA_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{5i} \Delta YATRA_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{6i} \Delta \hat{O}ZSAK_{t-1} + \sum_{i=0}^m \alpha_{7i} \Delta TOPAK_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

4. Bulgular

4.1. Birim Kök ve Sağlık Sınamaları Bulguları

Modellerde yer alan değişkenlerde birim kök varlığını araştırmak için ADF, PP ve KPSS testleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar Tablo: 1'de sunulmuş olup tüm serilerin düzeyde ya da birinci farkta durağan oldukları görülmektedir. Bu kapsamda ARDL tekniğinin Halkbank, Vakıfbank ve Ziraat Bankası için oluşturulan modellerin tamamına uygulanabilir olduğuna karar verilmiştir.

Tablo: 1
Birim Kök Sınamaları

	ADF		PP		KPSS	
	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend	Sabit	Sabit+Trend
Halkbank						
AKKĀR	-0,725	-5,663***	-2,295	-5,681***	0,914	0,201**
ΔAKKĀR	-9,217***	-9,251***	-16,080***	-16,885***	0,400*	0,060
MEDOL	-0,094	-2,879	-0,094	-3,084	1,044***	0,097
ΔMEDOL	-7,354***	-7,386***	-7,350***	-7,385***	0,129	0,146**
YAKPA	-2,442	-2,257	-3,145**	-3,491**	0,498**	0,247***
ΔYAKPA	-12,507***	-6,490***	-16,184***	-24,883***	0,282	0,244***
YATRA	-2,473	-3,990**	-2,473	-3,982**	0,895***	0,203**
ΔYATRA	-10,745***	-10,669***	-11,250***	-11,188***	0,053	0,044
ÖZSAK	0,250	-1,723	-0,320	-1,496	0,776***	0,173**
ΔÖZSAK	-4,226***	-4,273***	-5,395***	-5,343***	0,191	0,158**
TOPAK	0,057	-3,322**	-0,019	-3,295**	0,905***	0,237***
ΔTOPAK	-8,232***	-8,275***	-8,235***	-8,277***	0,355**	0,135**
Vakıfbank						
AKKĀR	-4,551***	-6,713***	-4,542***	-6,769***	1,019***	0,099
ΔAKKĀR	-6,374***	-6,317***	-27,381***	-26,470***	0,500**	0,500***
MEDOL	1,301	-0,523	1,255	-1,052	0,736**	0,245***
ΔMEDOL	-10,151***	-10,735***	-10,079***	-10,746***	0,591**	0,040
YAKPA	-2,446	-3,701**	-2,377	-3,636**	0,135	0,099
ΔYAKPA	-9,611***	-9,556	-10,031***	-10,375***	0,649**	0,162**
YATRA	-0,670	-3,265**	-0,549	-3,356*	1,027***	1,009***
ΔYATRA	-9,324***	-9,255***	-9,356***	-9,284***	0,055**	0,049*
ÖZSAK	0,386	-6,417*	0,005	-3,001	0,880***	0,186**
ΔÖZSAK	-7,574***	-8,702***	-6,284***	-6,732***	0,409**	0,088
TOPAK	1,753	-0,472	1,753	-0,467	0,742***	0,239***

	Δ TOPAK	-7,397***	-8,704***	-3,706***	-5,173***	0,617**	0,057
Ziraat	Bankası						
	AKKAR	-4,551***	-4,811***	-4,542***	-4,778***	0,865***	0,146*
	AKKAR	-11,049***	-6,317***	-16,402***	-26,470***	0,500**	0,500***
	MEDOL	1,301	-0,523	1,255	-1,052	0,963***	0,249***
	MEDOL	-6,325***	-7,027***	-6,321***	-7,027***	0,736**	0,245***
	YAKPA	-3,100**	-6,266***	-5,386***	-6,502***	0,594**	0,118*
	YAKPA	-9,611***	-9,556***	-10,031***	-10,375***	0,135	0,099
	YATRA	-0,670	-3,265**	-0,549	-3,356**	0,995***	0,212**
	YATRA	-8,519***	-8,697***	-11,925***	-12,188***	0,055	0,049
	OZSAK	0,386	-6,417***	0,005	-3,001	0,880***	0,174**
	OZSAK	-4,432***	-4,527***	-5,357***	-5,378***	0,596**	0,088
	TOPAK	1,753	-0,472	1,753	-0,467	0,742***	0,247***
	TOPAK	-6,690***	-7,472***	-6,761***	-7,512***	0,583**	0,057

Δ birinci farkları alınmış serileri ifade etmektedir.

***, **ve * katsayıların sırasıyla %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bir sonraki aşamada F-istatistikleri hesaplanmak suretiyle eşbütünleşme testleri yapılmıştır. Her bir banka modeli için gözlem sayısı 62'dir. Örneklemenin küçük olması nedeniyle F-istatistiklerinin yorumlanmasında alt ve üst sınırlar I(0) ile I(1) olmak üzere Narayan (2004) tarafından önerilen kritik sınır değerlerine başvurulmuştur. Hesaplanan F-istatistikleri Halkbank, Vakıfbank ve Ziraat Bankası için oluşturulan modellerin tamamında %1 anlamlılık düzeyinde kritik sınır değerinin üzerindedir (Tablo: 2). Bu kapsamda üç model için de h_0 reddedilmiş ve değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu anlaşılmıştır.

Tablo: 2
Eşbütünleşme Sınır Testi

Model	F-istatistiği	Narayan Kritik Sınır Değerleri					
		%1		%5		%10	
		I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)
Halkbank	11,361	3,783	5,300	2,835	4,090	2,397	3,543
Vakıfbank	5,753						
Ziraat Bankası	5,365						

Kısa ve uzun dönem tahminlerine geçilmeden modellerin sağlamlık testleri gerçekleştirilmiş ve sağlanan bulgular Tablo: 3'te sunulmuştur. Hata terimlerinde otokorelasyon olup olmadığı Breush-Godfrey LM testi ile incelenmiştir. Bu yöntemde boş hipotez otokorelasyon olmadığını ifade ederken alternatif hipotez hata terimlerinde otokorelasyon olduğunu belirtmektedir. Hesaplanan test istatistikleri Halkbank: 0,841, Vakıfbank: 0,697 ve Ziraat Bankası: 0,306 olup olasılıklar sırasıyla 0,442; 0,505 ve 0,739'dur. Breush-Godfrey LM testi bulguları her üç model için de boş hipotezin reddedilemeyeceğini yani hata terimlerinde otokorelasyon olmadığını göstermektedir. Değişen varyans durumunu tespit etmek amacıyla Breusch-Pagan-Godfrey testine başvurulmuştur. Bu test için h_0 hata varyanslarının tamamının eşit olduğunu belirtmektedir. h_1 ise hata varyanslarının eşit olmadığını göstermektedir. Hesaplanan test istatistikleri 1,130; 0,873 ve 0,965, olasılık değerleri 0,371; 0,631 ve 0,540'tır. Bu nedenle h_0 reddedilmeyerek regresyon modellerindeki hata terimlerinin gözlemler boyunca sabit varyanslı olduğuna kanaat getirilmiştir. Oluşturulan modellerde tanımlama hatalarının varlığını araştırmak için Ramsey RESET testi uygulanmıştır. Boş hipotez modellerin spesifikasyonlarının doğru, alternatif hipotez ise yanlış olduğunu vurgulamaktadır. Test istatistiklerinin Halkbank, Vakıfbank,

Ziraat Bankası için sırasıyla 0,813; 0,665; 1,066 ve olasılık değerlerinin 0,423; 0,511; 0,295 olmasından dolayı h_0 reddedilmemiş ve modellerde tanımlama hatalarının olmadığı anlaşılmıştır. Modellerde normallik varsayımının geçerliğini belirlemek amacıyla Jarque-Bera testi uygulanmıştır. Test istatistikleri; Halkbank: 0,799, Vakıfbank: 2,300 ve Ziraat Bankası: 0,419'dur. Halkbank modelinde Jarque-Bera değeri 5'ten büyük olmasına karşın olasılık değerlerinin %5'in üzerinde hesaplanması (Halkbank: 0,671, Vakıfbank: 0,317, Ziraat Bankası: 0,811) modellerdeki her bir hata teriminin normal dağılım gösterdiğine işaret etmektedir.

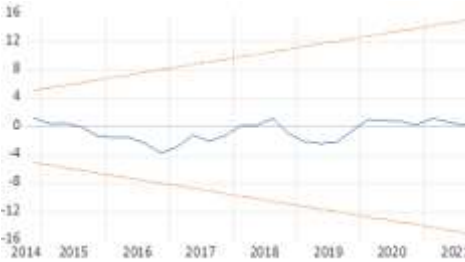
Tablo: 3
Sağlamlık Testleri

	Halkbank		Halkbank		Ziraat Bankası	
	<i>c</i>	<i>p</i>	<i>c</i>	<i>p</i>	<i>c</i>	<i>p</i>
Breusch-Godfrey LM	0,841	0,442	0,697	0,505	0,306	0,739
Breusch-Pagan-Godfrey	1,130	0,371	0,873	0,631	0,965	0,540
Ramsey RESET	0,813	0,423	0,665	0,511	1,066	0,295
Jarque-Bera	0,799	0,671	2,300	0,317	0,419	0,811

c: test istatistiği, *p*: olasılık.

Modellerin kararlılığını ölçebilmek için uzun dönemde geri dönüşlü hata terimlerinin karelerini kullanarak yapısal kırılmaları tespit eden CUSUM ve CUSUM-Sq sınamalarına başvurulmuştur. Şekil: 1,2,3,4,5 ve 6'da sunulan grafikler incelendiğinde, kırmızı renkle gösterilmiş olan %5 önem düzeyindeki kritik alt ve üst sınırların dışına çıkmadığı görülmüş ve modellerin istikrarlı olduğuna kanaat getirilmiştir. Sağlamlık sınamaları bulguları bir bütün olarak ele alındığında; verilerin normal dağılıma sahip oldukları, değişen varyans ile otokorelasyon sorunlarının olmadığı, modellerin istikrarlı olduğu ve dışarıda bırakılan bir kısım bulunmadığı anlaşılmaktadır.

Şekil: 1
Halkbank CUSUM Grafiği

Şekil: 2
Halkbank CUSUM-Sq Grafiği

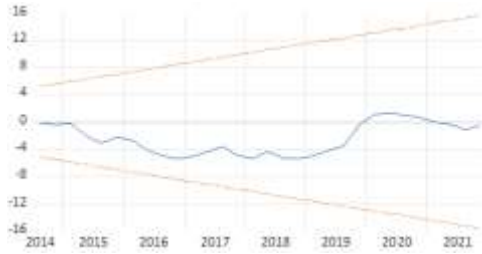
Şekil: 3
Vakıfbank CUSUM Grafiği

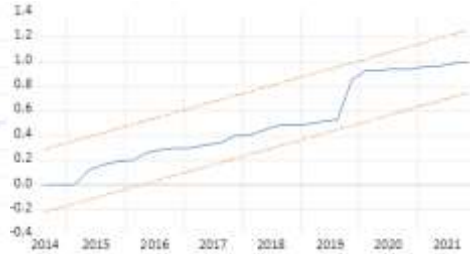
Şekil: 4
Vakıfbank CUSUM-Sq Grafiği

Şekil: 5
Ziraat Bankası CUSUM Grafiği

Şekil: 6
Ziraat Bankası CUSUM-Sq Grafiği

4.2. Ampirik Bulgular

Birim kök ve sağlamlık sınamaları bulgularının gerekli koşulların sağlandığını ortaya koyması nedeniyle hata düzeltme modeli oluşturulmuş, uzun ve kısa dönem tahminleri gerçekleştirilmiştir. Hesaplanan hata düzeltme katsayıları; Halkbank: -0,985, Vakıfbank: -0,901 ve Ziraat Bankası: -0,445'tir (Tablo: 4). Bu değerler kısa dönemde ortaya çıkabilecek şokların etkilerinin %98,5, %90,1 ve %44,5'lik bölümünün bir dönem içinde dengelendiği anlamına gelmektedir. Bir diğer ifadeyle bir şok sonrası Halkbank, Vakıfbank ve Ziraat Bankası modellerinde yaklaşık olarak 93, 102 ve 205 günde dengeye dönülmektedir.

ARDL tahmin sonuçları incelendiğinde (Tablo: 4 ve Tablo: 5); mevduat dolarizasyonun kısa dönemde Halkbank ve Vakıfbank'ın aktif kârlılıklarını %1 önem düzeyinde anlamlı fakat farklı yönlerde etkilediği görülmektedir. *MEDOL* değişkenindeki %1 artış Halkbank'ın *AKKAR* değişkeninde %0,022 azalışa neden olurken bu etki Vakıfbank'ta %0,021 artış olarak gerçekleşmektedir. Halkbank kısa dönem *MEDOL* tahmin katsayısı Işık ve Şendeniz-Yüncü'nün (2022) yirmi altı Türk bankasından elde ettiği mevduat dolarizasyonu ile aktif kârlılığı arasındaki negatif ilişki bulgularını desteklemektedir. Uzun dönemde ise *MEDOL* katsayısı her üç kamusal sermayeli mevduat bankasında da pozitif olmasına karşın bunlardan sadece Halkbank'ın istatistiksel olarak anlamlı olduğunu görülmektedir. Bu bankada mevduat dolarizasyonundaki %1 artış uzun dönemde aktif kârlılığını %0,028 artırmaktadır. Kutan vd.'nin (2010, 2012) mevduat

dolarizasyonunun yüksek olduğu ülkelerde banka kârlılıklarının olumsuz ve kalıcı bir şekilde etkilendiğini saptayan çalışmalarının sonucu ile bu araştırmanın Türkiye'de faaliyet gösteren kamusal sermayeli mevduat bankaları için elde ettiği uzun dönem bulguları uyumlu değildir.

Kamusal sermayeli mevduat bankalarının yabancı para net pozisyonlarının kısa dönemde aktif kârlılıkları üzerinde %5 önem düzeyinde anlamlı etkisi belirlenmemiştir. Uzun dönemde ise *YAKPA* değişkenine ait katsayılar Halkbank'ta negatif iken Vakıfbank'ta pozitif, fakat her iki bankada da kısa dönemde olduğu gibi %5 önem düzeyinde anlamlı değildir. Buna karşın Ziraat Bankası *YAKPA* uzun dönem katsayısının istatistiksel olarak anlamlı negatif işareti ilgili bankanın taşıdığı yabancı para açık pozisyonundaki %1 artışın uzun dönemde aktif kârlılığını %0,038 düşürdüğünü göstermektedir. Bu bulgu para birimi uyumsuzluğu teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde net kısa pozisyonda olan Ziraat Bankası'nın yerel paranın değer kaybetmesi nedeniyle net kur zararına maruz kalmış olabileceği ve bunun da aktif kârlılığını negatif etkilediği öngörülebilir. Literatürde Türkiye'de faaliyet gösteren kamusal sermayeli bankalara odaklanan araştırma bulunmamasına karşın, kısa dönemde her üç banka ve uzun dönemde Halkbank ile Vakıfbank için elde edilen bulgular Yıldır ve İltaş'ın (2021) içlerinde devlet bankalarının da olduğu on üç bankayı kapsayan panel veri analizinin sonuçlarını desteklemektedir. Ancak Kırıcı Çevik ve Boran'ın (2020) Türkiye'de faaliyette bulunan yirmi üç ticari bankayı içeren panel veri çalışmasının yabancı para açık pozisyonlar ile aktif kârlılığı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğunu gösteren sonucu ile uyumlu değildir.

YATRA değişkeni *AKKÂR* üzerinde kısa dönemde sadece Ziraat Bankasında etkilidir. İlgili bankanın yabancı para türevleri toplamının yabancı para varlıklarına oranında ortaya çıkan %1 değişim aktif kârlılığını aynı yönde %0,020 oranında etkilemektedir. Bu sonuç yabancı para türevler yoluyla risk yönetiminin Ziraat Bankasında kısa dönemde etkili olabildiğini ve kârlılığı artırabildiğini işaret etmektedir. *YATRA* değişkeninde uzun dönemde bu kez sadece Halkbank'ın tahmin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı olup yabancı para türevleri toplamının yabancı para varlıklarına oranındaki %1 artışın uzun dönemde aktif kârlılığını %0,061 azalttığı anlaşılmaktadır. Bu bankada, yabancı para türev ürünlerinin kullanımının uzun dönemde yabancı para birimi uyumsuzluğu ile kredi ve faiz risklerinin olumsuz etkilerini hafifletmeye yardımcı olmadığı görülmektedir. Bu bulgu, Mayers ve Smith (1982) ve Nance vd.'nin (1993) riskten korunmanın yönetici vekil çatışmalarını azaltabilen bir araç olması nedeniyle firma verimliliğini artıracakını öngören teorik yaklaşımını desteklememektedir. Ancak *YATRA* değişkeni sadece riskten korunmak amacıyla taşınan pozisyonları kapsamamaktadır. Yabancı para türevlerin spekülatif amaçlarla kullanımının kârlılığı olumsuz yönde etkilemiş olması mümkündür.

Sermaye oranı kamusal sermayeli mevduat bankalarının tamamında aktif kârlılığını kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlı etkilemektedir. Bu etki Halkbank ve Ziraat Bankasında pozitif, Vakıfbank'ta negatiftir. *ÖZSAK*'taki %1 artış *AKKÂR*'ın Halkbank'ta %0,129 ve Ziraat Bankasında %0,111 artmasını sağlarken Vakıfbank'ta %0,069 azalmasına neden olmaktadır. Sermaye oranının uzun dönem tahmin katsayısı ise Halkbank ve

Vakıfbank için pozitif ve anlamlıdır. Ziraat Bankası için ise negatif olmasına karşın istatistiksel olarak anlamlı değildir. Özsermayenin toplam aktiflere oranındaki %1 artış uzun dönemde Halkbank'ın aktif kârlılığında %0,047, Vakıfbank'da %0,147 oranında artış sağlamaktadır. Öz sermayedeki artış ve buna bağlı olarak varlıklardaki genişlemenin kısa dönemde Halkbank ve Ziraat Bankası, uzun dönemde ise Halkbank ve Vakıfbank'ın aktif kârlılığını olumlu etkilediği anlaşılmaktadır. Bu durum asimetrik bilgi ve sinyal teorisi kapsamında değerlendirildiğinde ilgili bankaların yöneticilerinin sermayeyi artırmak suretiyle gelir, maliyet veya risk beklentileri açısından pozitif sinyaller iletmelerinin kârlılık üzerinde olumlu etkiler yaratmış olması mümkündür. Dengeleme teorisine (Kraus & Litzengerger, 1973) göre de yüksek düzeyde özsermaye oranına sahip bir banka düşük beklenen iflas maliyetlerine sahip olma eğilimindedir ve bu durum fonlama maliyetini düşürerek kârlılığı artırmaktadır. İltaş'ın (2018) çalışmasında Ziraat Bankası için elde ettiği bulgular bu çalışmanın uzun dönem bulguları ile uyumlu iken Vakıfbank'la örtüşmemektedir. Sermaye oranı ile aktif kârlılığı arasında elde edilen pozitif yönlü bulgular Aydın (2019), Işık ve Kambay (2019), Yıldır ve İltaş (2021), tarafından Türk bankacılık sektörüne yönelik panel veri yöntemleriyle elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Buna karşın Taş ve Duramaz (2018) ve Yaman (2021) Türk bankacılık sektöründe sermaye oranı ile aktif kârlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki belirleyememişlerdir.

Tablo: 4
ARDL Hata Düzeltme Modeli ve Kısa Dönem Tahmin Sonuçları

		<i>c</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Halkbank				
	Δ MEDOL***	-0,022	-3,764	0,003
	Δ YAKPA	0,003	1,493	0,146
	Δ YATRA	0,005	1,206	0,238
	Δ ÖZSAK**	0,129	2,660	0,013
	Δ TOPAK***	-0,152	-4,492	0,000
	Δ EC***	-0,985	-8,940	0,000
Vakıfbank				
	Δ MEDOL***	0,021	3,638	0,001
	Δ YAKPA	0,001	0,311	0,758
	Δ YATRA	-0,009	-1,495	0,143
	Δ ÖZSAK**	-0,069	-2,240	0,031
	Δ TOPAK***	-0,216	-5,168	0,000
	Δ EC***	-0,901	-6,260	0,000
Ziraat Bankası				
	Δ MEDOL	-0,020	-1,594	0,121
	Δ YAKPA	0,003	1,715	0,097
	Δ YATRA**	0,020	2,577	0,015
	Δ ÖZSAK**	0,111	2,577	0,015
	Δ TOPAK**	-0,076	-2,437	0,021
	Δ EC***	-0,445	-5,464	0,000

c: katsayı, *t*: *t*-istatistik değeri, *p*: olasılık değeri.

Δ değişkenlerin birinci farkını ve EC hata düzeltme terimini göstermektedir.

*** ve ** katsayıların sırasıyla 0,01 ve 0,05 önem düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

TOPAK değişkeni kısa dönemde her üç kamusal sermayeli mevduat bankasında da %1 önem düzeyinde anlamlı ve negatif etki yaratmaktadır. Halkbank, Vakıfbank ve Ziraat Bankasının aktif kârlılıkları mevduat bankalarının aktifleri toplamı içerisindeki paylarında ortaya çıkacak %1 değişimin aksi yönünde sırasıyla %0,152, %0,216 ve 0,076 oranlarında etkilenmektedir. Uzun dönemde ise TOPAK değişkenine ait katsayılar Halkbank ve Ziraat Bankası için negatif iken Vakıfbank için pozitifdir ancak bunların hiçbirisi %5 önem

düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı değildir. Halkbank, Vakıfbank ve Ziraat Bankasının sektörün toplam aktifleri içerisindeki paylarının aktif kârlılıklarına uzun dönemde doğrudan etkisi olmadığı anlaşılmaktadır. Uzun dönemde elde edilen sonuçlar Işık ve Kambay'ın (2019) Türkiye'de on beş bankaya yönelik gerçekleştirdikleri panel veri çalışmasından elde ettikleri bulguları desteklemektedir.

Tablo: 5
ARDL Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

	<i>c</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Halkbank (3, 5, 6, 6, 6)			
MEDOL***	0,028	-3,074	0,003
YAKPA	-0,003	-1,237	0,337
YATRA***	-0,061	1,046	0,000
ÖZSAK***	0,047	2,208	0,009
TOPAK	-0,045	-3,355	0,062
Vakıfbank (1, 0, 6, 4, 6)			
MEDOL	0,005	2,964	0,462
YAKPA	0,001	0,309	0,758
YATRA	0,011	-1,309	0,074
ÖZSAK***	0,147	-1,726	0,006
TOPAK	0,019	-4,108	0,608
Ziraat Bankası (5, 6, 4, 3, 5)			
MEDOL	0,044	-1,213	0,171
YAKPA***	-0,038	-1,528	0,049
YATRA	-0,000	1,871	0,990
ÖZSAK	-0,272	2,188	0,177
TOPAK	-0,056	-2,102	0,441

*** ve ** katsayıların sırasıyla 0,01 ve 0,05 önem düzeyinde anlamlı olduğunu ifade etmektedir.

c: katsayı, *t*: t-istatistik değeri, *p*: olasılık değeri.

Bayeşçi Bilgi Ölçütüne dayalı olarak belirlenen gecikme uzunlukları parantez içerisinde gösterilmiştir.

5. Sonuç

Bu çalışmada Türkiye'de faaliyet gösteren kamusal sermayeli mevduat bankalarında dolarizasyonun kârlılık üzerindeki etkileri incelenmiştir. 2005-2021 dönemindeki üçer aylık dönemsel verilerle gerçekleştirilen ve ARDL sınır testi tekniklerinin kullanıldığı araştırma literatüre çeşitli yönlerden katkı sağlamaktadır. Öncelikle literatürde dolarizasyonun kamusal sermayeli mevduat bankalarına etkilerine odaklanan ampirik çalışmaya rastlanılmamıştır. Ayrıca dolarizasyon bağıntılı üç değişken bir regresyon analizinde ilk kez birlikte kullanılmıştır.

Araştırmanın tahmin sonuçları banka bazında ele alındığında; mevduat dolarizasyonunun kısa dönemde Halkbank'ın aktif kârlılığını negatif yönde etkilediği ancak bunun uzun dönemde pozitif dönüşüğü görülmektedir. Halkbank'ta yabancı para net pozisyonunun ne kısa ne de uzun dönemde aktif kârlılığı üzerinde anlamlı etkisi saptanamamıştır. Yabancı para türevlerin yabancı para varlıklara oranındaki değişimler kısa dönemde anlamlı bir etki yaratmazken uzun dönemde bu orandaki bankanın aktif kârlılığında azalışa yol açmaktadır. Özsermaye oranındaki değişimler Halkbank'ın aktif kârlılığını kısa ve uzun dönemde aynı yönde etkilemektedir. Sektör payındaki artışlar ise aktif kârlılığını kısa dönemde olumsuz etkilemektedir. Bu değişken için hesaplanan uzun dönem tahmin katsayısı istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Vakıfbank'ta mevduat dolarizasyonundaki artışlar ile aktif kârlılığı arasında kısa ve uzun dönemde pozitif bir ilişki olmasına karşın uzun dönemdeki etki istatistiksel olarak anlamlı değildir. Yabancı para net pozisyonu değişkeninin hem kısa hem de uzun dönem katsayıları pozitif ancak istatistiksel olarak önemsizdir. Yabancı para türlevlerin toplam yabancı para oranındaki değişimler ile Vakıfbank aktif kârlılığı arasında kısa dönemde negatif, uzun dönemde pozitif ancak her iki dönemde de istatistiksel olarak anlamlı olmayan ilişkiler saptanmıştır. Kısa dönemde özsermaye oranı ve sektör payı değişkenlerindeki artışların Vakıfbank aktif kârlılığını istatistiksel olarak anlamlı ve negatif etkilediği görülmektedir. Uzun dönemde ise bu iki değişkenden sadece özsermaye oranı anlamlı olmasına karşın etki uzun dönemde pozitif dönüşmektedir.

Ziraat Bankasında ise aktif kârlılığı üzerinde; yabancı para türlevler ve özsermaye oranı değişkenlerinin kısa dönemde pozitif, yabancı para net pozisyonu değişkeninin uzun dönemde negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı etkileri bulunmaktadır. Aktif kârlılığı mevduat dolarizasyonu arasındaki etkileşim kısa dönemde negatif iken uzun dönemde pozitifdir. Ancak her iki dönem için de olasılık değerleri istatistiksel olarak anlamsızdır. Sektör payı değişkeni ise hem uzun hem de kısa dönemde negatif olmasına karşın sadece kısa dönemde istatistiksel olarak anlamlıdır. Başka bir deyişle Ziraat Bankasının sektör payındaki artışlar ilgili bankanın aktif kârlılığını kısa dönemde olumsuz etkilemektedir.

Bankalarda kârlılığın belirleyicileri bu çalışmada kullanılan değişkenlerle sınırlı olmayıp literatürde çeşitli makro ve bankaya özgü diğer unsurlar ile kurumsal değişkenlerin de kârlılık üzerinde etkileri olduğunu bulgulayan çok sayıda araştırma mevcuttur. Ancak, bankacılık sektörüne yönelik gerçekleştirilen çoğu çalışmada olduğu gibi, bu çalışmanın da ilgili değişkenler için tam veri setine ulaşamaması, verilerin güvenilirliği, veriler modele eklendiğinde sağlamlık koşullarının sağlanamaması ve çalışmanın amacının dışında olmaları gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanan sınırlılıkları bulunmaktadır. Makroekonomik değişkenlerin bankaların kârlılığı üzerindeki etkilerinin saptanması bu çalışmanın amaçlarından değildir. Buna karşın dolarizasyonun yüksek olduğu ekonomilerde banka kârlılıkları üzerinde en yüksek etkinin kur hareketlerinden geldiği kabul edilmektedir. Bu kapsamda kurdaki değişimleri de içerecek banka kârlılığı araştırmalardan elde edilecek sonuçlar bu çalışmanın tamamlayıcısı olacaktır. Banka bilançolarına yönelik olarak en fazla atıfta bulunulan kırılganlıklardan birisi de para birimi uyumsuzluğuna eşlik eden vade uyumsuzluklarıdır. Yeterli veriye ulaşamaması nedeniyle bu değişkene modelde yer verilememiş olup, veri sağlanması durumunda araştırılması; dolarizasyonun banka kârlılıklarına etkilerinin daha derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Diğer taraftan bankalar para birimi uyumsuzluğu durumunda yabancı para yükümlülüklerinden doğacak kur riskini bertaraf etmek için yabancı para krediler kullandırma eğilimindedirler. Ancak yüksek dolarizasyona maruz kalmış bankacılık sistemlerinde yabancı para kredilerin hacmi arttıkça kur hareketlerine bağlı olarak kredi temerrüt riskleri de artmaktadır. Ayrıca araştırma konusu kamusal sermayeli bankaların yüksek mevduat dolarizasyonu nedeniyle daha güçlü pozisyonlarda kalmak yerine, çeşitli sebeplerle kredi hacminde artışları incelemiş ve bu doğrultuda daha yüksek riskler almayı tercih etmiş olmaları mümkündür. Bu nedenlerle ileriki çalışmalarda kamusal sermayeli mevduat bankalarında kur riskinden

temerrüt riskine transfer olup olmadığının araştırılması faydalı olacaktır. Çalışmadaki yabancı para türevlerle ilgili veriler, korunma amaçlı olanların yanı sıra spekülâtif saikle ve aracılık fonksiyonu gereği ortaya çıkan pozisyonları da kapsamaktadır. Bunların bağımsız olarak sunulduğu tam veri setine ulaşılabilmesi halinde kârlılık üzerindeki etkilerinin ayrı ayrı incelenmesi mümkün olabilecektir.

Araştırmanın kapsadığı son iki yıl olan 2020 ve 2021 ile sonrasında Merkez Bankasının (TCMB) bağımsızlık algısını zedeleyen tercihleri yoğun olarak tartışılmıştır. Bu süreçte uygulanan para politikaları, yapılan düzenlemeler ve alınan idari kararların dolarizasyon düzeyi ve bankaların performansları üzerinde etkileri olması mümkündür. Örneğin Hazine ve Maliye Bakanlığı 15.04.2022 tarihli talimatıyla daha önce %25 olan bankaya satışı zorunlu olan ihracat bedeli oranını %40'a yükseltmiş ve bu bedellerin aynı gün içerisinde Merkez Bankasına satılmasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca bu satış sonrası kalan döviz TL Türk Lirası vadeli mevduat ve katılma hesaplarına çevirmeleri ve TCMB tarafından belirlenecek süre boyunca satılan tutardan daha fazla döviz alımı yapmama taahhüdünde bulunmaları şartıyla TL'ye dönüştürülen tutarın yüzde 2'si kadar döviz dönüşüm desteği verilmesi kararlaştırılmıştır. Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karara İlişkin Tebliğ gereği Nisan 2022 ayında yapılan değişiklikle de döviz cinsinden sözleşme ve faturalarda dayalı yabancı para borcu ödemelerinin TL olarak yapılması zorunlu hale getirilmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) 2022 yılının haziran ayında bağımsız denetim uygulanan şirketlerden döviz varlıklarının TL karşılığı 15 milyon TL'yi aşmayanlara Türk lirası olarak nakit kredi kullanabilmeleri için döviz varlıklarının 15 milyon TL'nin üzerinde olmaması, 15 milyon TL üzeri döviz nakdi varlığı bulunan şirketlere ise bu varlığı aktifinin ya da satış hasılatının yüzde 10'unu aşması durumunda yeni TL nakit kredi kullanamayacakları düzenlemesini yapmıştır. BDDK Aralık 2022'de aldığı bir diğer karar ile yüzde yirmi olan bankaların net döviz pozisyonunun özkaynakları içindeki payının üst sınırını yüzde 5'e indirmiştir. Bunun bankacılık sektöründe açık pozisyonun artmasına neden olması mümkündür. Ancak BDDK bir süre sonra yabancı para net genel pozisyon/özkaynak standart oranı ile konsolide finansal tablolar esas alınarak hesaplanan yabancı para net genel pozisyon/özkaynak standart oranını 10'a çıkarmıştır. Bu gelişmenin ise bankaların döviz pozisyonlarını güçlendirmelerine neden olması beklenen bir gelişmedir. Yüksek dolarizasyona karşı geliştirildiği açıklanan bir diğer uygulama ise kur korumalı mevduattır (KKM). Ancak KKM'nin TL mevduat olarak mı yoksa yabancı para mevduat olarak mı değerlendirilmesi gerektiği tartışmalıdır. Yabancı paraya endekslenmiş bir finansal ürün olması nedeniyle döviz mevduatı olarak değerlendirilmeli durumunda KKM dolarizasyonu artıran bir etki yaratmaktadır. Para birimi uyumsuzluğu teorisi de sadece ülkelerin bankacılık sistemlerindeki yabancı para mevduatların değil dövizde endeksli mevduat hesaplarının da devalüasyonlar veya yerel paranın değerinde ani ve yüksek düşüşler olması durumunda banka bilançoları üzerinde baskı oluşturduğunu belirtmektedir. Belirtilen dönemde Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK ve TCMB tarafından alınan döviz talebini ve döviz kurunu sınırlamaya çalışan çok sayıda idari karar ve talimat olmasına karşın dolarizasyon yüksek seviyelerde kalmaya devam etmiştir. Bu nedenle irdelenen düzenlemelerin ve uygulamaların hem kamusal sermayeli bankaların hem de bankacılık

sektörünün finansal performansları üzerindeki etkilerinin araştırılması bu çalışmanın bir diğer tamamlayıcısı olacaktır.

Bu çalışma yatırımcılara, araştırmacılara ve bankacılık sektörü yöneticilerine dolarizasyon ile kârlılık arasındaki ilişkiler hakkında bulgular sağlamasının yanı sıra yüksek dolarizasyona maruz kalmış bir ekonomide arzu edilen kârlılık düzeylerine ulaşılabilmesi için hangi unsurların izlenmesi ve analiz edilmesi gerektiği konusunda da yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan politika yapıcılar açısından da birtakım veriler sağlanmaktadır. Dünya genelinde birçok araştırma bankaların verimliliklerinin ve kârlılıklarının ülkelerinin kalkınmasına önemli katkıları olduğunu göstermektedir. Türkiye’de kamusal sermayeli bankalar mevduat bankacılığı sistemindeki kaynakların yaklaşık yarısını yönlendirme kapasitesine sahiptirler. Kamusal sermayeli bankaların yüksek dolarizasyona maruz kalmış olan Türkiye ekonomisi içerisinde yabancı para varlık ve yükümlülükleri ile bilanço dışı pozisyonlarının yönetiminde yapacakları hatalı tercihler ve uygulamalar kaynak dağılımında etkinlikten uzaklaşmasına neden olabilecek, finansal sistem ve dolayısıyla ülke ekonomisi olumsuz etkilenebilecektir. Eğer dolarizasyonun kamusal sermayeli bankalar üzerindeki muhtemel etkileri göz ardı edilirse, bu bankalardaki muhtemel sorunlar sistemik şoklara neden olabilecek ya da ortaya çıkmış olan sorunlar derinleşebilecektir. Bu nedenle, ilgili bankalar yabancı para pozisyonlarına yönelik uygulamalarında bankacılık risk yönetimi prensiplerinden taviz vermemelidirler. Düzenleyici ve denetleyici otoritelerin de bankaların bilanço içi ve dışı yabancı para pozisyonlarına yönelik olarak genel kabul görmüş uluslararası bankacılık standartlarını korumaları ve etkin bankacılık denetimine ilişkin temel ilkelerden uzaklaşmamaları gereklidir.

Kaynaklar

- Acharya, S. (1988), “A Generalized Econometric Model and Tests of a Signalling Hypothesis with Two Discrete Signals”, *The Journal of Finance*, 43(2), 413-429.
- Altıntaş, H. (2013), “Türkiye’de Petrol Fiyatları, İhracat ve Reel Döviz Kuru İlişkisi: ARDL Sınır Testi Yaklaşımı ve Dinamik Nedensellik Analizi”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 1-30.
- Andrews, A.M. (2005), “State-Owned Banks, Stability, Privatization and Growth: Practical Policy Decisions in a World Without Empirical Proof”, Washington, DC: International Monetary Fund *Working Papers* No: 2005/010.
- Athanasoglou, P. et al. (2008), “Bank-Specific, Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability”, *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 18, 121-136.
- Aydın, Y. (2019), “Türk Bankacılık Sektöründe Kârlılığı Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Analizi ile İncelenmesi”, *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 10(1), 181-189.
- Babazadeh, M. & F. Farrokhejad (2012), “Effects of Short-Run and Long-Run Changes in Foreign Exchange Rates on Banks’ Profit”, *International Journal of Business and Management*, 7(17), 70-77.

- Bärbută-Misu, N. et al. (2020), "Determinants of Dollarization of Savings in the Turkish Economy", *Sustainability*, 12(15), 6141.
- Berger, A.N. (1995a), "The Profit-Structure Relationship in Banking-Tests of Market-Power and Efficient-Structure Hypotheses", *Journal of Money Credit and Banking*, 27, 404-431.
- Berger, A.N. (1995b), "The Relationship Between Capital and Earnings in Banking", *Journal of Money, Credit and Banking*, 27(2), 432-56.
- Bertay, A.C. et al. (2015), "Bank Ownership and Credit over the Business Cycle: Is Lending by State Banks Less Procyclical?", *Journal of Banking and Finance*, 50, 326-339.
- Breusch, T.S. & A.R. Pagan (1979), "A Simple Test for Heteroscedasticity and Random Coefficient Variation", *Econometrics*, 47, 1287-1294.
- Breusch, T.S. & A.R. Pagan (1980), "The Lagrange Multiplier Test and Its Applications to Model Specification in Econometrics", *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.
- Breusch, T.S. (1978), "Testing for Autocorrelation in Dynamic Linear Models", *Australian Economic Papers*, 17, 334-355.
- Brown, R.L. et al. (1975), "Techniques for Testing the Constancy of Regression Relationships Over Time", *Journal of the Royal Statistical Society*, B37, 149-192.
- Chang, C-C. et al. (2018), "Derivatives Usage for Banking Industry: Evidence from the European Markets", *Review of Quantitative Finance and Accounting*, 51, 921-941.
- Claeys, S. & R.V. Vennet (2007), "Determinants of Bank Interest Margins in Central and Eastern Europe: A Comparison with the West", *Economic Systems*, 32(2), 197-216.
- Court, E. et al. (2012), "The Impact of Deposit Dollarization on Financial Deepening", *Emerging Markets Finance and Trade*, 48(6), 39-52.
- De Nicolo, G. et al. (2003), "Dollarization of the Banking System: Good or Bad?", Washington, DC: World Bank Policy Research Working Paper No: 3116.
- De Nicolo, G. et al. (2005), "Dollarization of Bank Deposits: Causes and Consequences", *Journal of Banking and Finance*, 29(7), 1697-1727.
- Demirguc-Kunt, A. et al. (2004), "Regulations, Market Structure, Institutions, and the Cost of Financial Intermediation", *Journal of Money, Credit and Banking*, 36(3), 593-622.
- Detragiache, E. et al. (2018), "Where Have All the Profits Gone? European Bank Profitability Over the Financial Cycle", Washington, DC: International Monetary Fund Working Papers No: WP/18/99.
- Ding N. et al. (2017), "Comparison of Bank Profitability in China and the USA", *China and World Economy*, 25, 90-108.
- Egley, P.V. & J. Sun. (2014), "Trading Income and Bank Charter Value During The Financial Crisis: Does Derivatives Dealer Designation Matter?", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 54, 355-370.
- Engle, R.F. & C.W.J. Granger (1987), "Cointegration and Error Correction Representation: Estimation and Testing", *Econometrica*, 55, 251-76.
- Ertan, A.S. & F. Kayhan (2020), "Küresel Finansal Krizin Özel ve Kamu Sermayeli Banka Davranışlarına Etkisi: Kapsamlı Bir Yazın Taraması ve Türkiye Bankacılık Sektörü Örneği", *İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 46-63.

- Fernandez-Bollo, É. et al. (2021), "Euro Area Bank Profitability and Consolidation", *Revista De Estabilidad Financiera*, 40, 91-118.
- García-Herrero, A.S. et al. (2009), "What Explains the Low Profitability of Chinese Banks?", *Journal of Banking and Finance*, 33(11), 2080-2092.
- Ghosh, A. (2017), "How Do Derivative Securities Affect Bank Risk and Profitability? Evidence from the US Commercial Banking Industry", *The Journal of Risk Finance*, 18(2), 186-213.
- Goddard, J. et al. (2004), "The Profitability of European Banks: A Cross-Sectional and Dynamic Panel Analysis", *The Manchester School*, 72(3), 363-381.
- Godfrey, L.G. (1978a), "Testing Against General Autoregressive and Moving Average Models When The Regression Include Lagged Dependent Variables", *Econometrica*, 46, 227-236.
- Godfrey, L.G. (1978b), "Testing for Higher Order Serial Correlation in Regression Equations When the Regression Includes Lagged Dependent Variables", *Econometrica*, 46, 1303-1310.
- Gulde, A. et al. (2004), "Financial Stability in Dollarized Economies", Washington, DC: International Monetary Fund *Occasional Paper* No: 230.
- Hazar, A. & S. Yenice (2015), "Zorunlu Karşılık Uygulamasının Bankaların Bilançolarına Etkisi - Türkiye Örneği", *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(4), 143-158.
- Honohan, P. & A. Shi (2001), "Deposit Dollarization and the Financial Sector in Emerging Economies", Washington, DC: World Bank Policy Research *Working Paper* No: 2748.
- Işık, S. & İ. Şendeniz-Yüncü (2021), "Effects of Dollarization on Bank Performance: Analysis for Turkey", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 40(1), 58-86.
- Işık, S. & M. Kambay (2019), "Türkiye'de Ticari Bankaların Kârlılığını Etkileyen Bankaya Özgü ve Makro Ekonomik Belirleyiciler", *Bankacılar*, 110, 3-24.
- Ize, A. & E. Levy-Yeyati (2003), "Financial Dollarization", *Journal of International Economics*, 59(2), 323-347.
- İltaş, Y. (2018), "Ticari Bankalarda Kârlılığın Belirleyicileri: Türkiye Örneği (2003-2016)", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(3), 505-534.
- Jarque, C.M. & A.K. Bera (1980), "Efficient Tests for Normality, Homoscedasticity and Serial Independence of Regression Residuals", *Economics Letters*, 6(3), 255-259.
- Jarque, C.M. & A.K. Bera (1987), "A Test for Normality of Observations and Regression Residuals", *International Statistical Review/Revue Internationale de Statistique*, 55, 163-172.
- Jensen, M.C. & W.H. Meckling (1976), "Theory of the Firm: Managerial Behavior, Agency Costs and Ownership Structure", *Journal of Financial Economics*, 3(4), 305-360.
- Johansen, S. & K. Juselius (1990), "Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration with Applications to the Demand for Money", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210.
- Johansen, S. (1988), "Statistical Analysis of Cointegration Vectors", *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254.

- Khaled, S. et al. (2003), *State-owned Banks in the Transition: Origins, Evolution, and Policy Responses*, Washington, DC: World Bank.
- Kırcı-Çevik, N. & A. Boran (2020), "Türkiye'de Faaliyet Gösteren Ticaret Bankalarının Kârlılığını Etkileyen İçsel Faktörler: 2005-2016 Yılları Arası Panel Veri Analizi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(4), 1735-1750.
- Kraus, A. & R.H. Litzenger (1973), "A State-Preference Model of Optimal Financial Leverage", *The Journal of Finance*, 28(4), 911-922.
- Kutan, A.M. et al. (2010), "Evaluating the Effects of Deposit Dollarization on Bank Profitability", New York: Fordham University Department of Economics *Discussion Paper* No. 2010-07.
- Kutan, A.M. et al. (2012), "Cross-Sectional Determinants of Bank Performance Under Deposit Dollarization in Emerging Markets", *Emerging Markets Review*, 13(4), 478-492.
- Kwiatkowski, D. et al. (1992), "Testing the Null Hypothesis of Stationarity Against the Alternative of A Unit Root", *Journal of Econometrics*, 54(1-3), 159-178.
- Levy-Yeyati, E. (2006), "Financial Dollarization: Evaluating The Consequences - A Simple Model of Monetary Policy and Currency Crises", *Economic Policy*, 21(45), 62-118.
- Levy-Yeyati, E. et al. (2004), "Should the Government Be in the Banking Business? The Role of State-Owned and Development Banks", Washington, DC: Inter-American Development Bank *Working Paper* No. 517.
- Levy-Yeyati, E. et al. (2007), "A Reappraisal of State-Owned Banks", *Economia*, 7(2), 209-47.
- Lin, X. & Y. Zhang (2009), "Bank Ownership Reform and Bank Performance in China", *Journal of Banking and Finance*, 33(1), 20-29.
- Mayers, D. & C.W. Smith (1982), "On the Corporate Demand for Insurance", *Journal of Business*, 55, 281-296.
- Micco, A. et al. (2004), "Bank Ownership and Performance", Washington, DC: Inter-American Development Bank *Working Paper* No. 518.
- Moreno-Villalaz, J.L. (1999), "Lessons From The Monetary Experience of Panama: A Dollar Economy With Financial Integration", *Cato Journal*, 18(30), 421-439.
- Nance, D.R. et al. (1993), "On the Determinants of Corporate Hedging", *The Journal of Finance*, 48(1), 267-284.
- Narayan, P.K. (2004), "Reformulating Critical Values 280ort the Bounds F-Statistics Approach to Cointegration: An Application to the Tourism Demand Model for Fiji", Victoria, Australia: Monash University Department of Economics *Discussion Papers* No: 02/04.
- Omet, G. et al. (2015), "Deposit Dollarization and Bank Performance: The Jordanian Case", *International Journal of Business and Social Science*, 6(6), 139-145.
- Ozsoz, E. (2009), "Evaluating The Effects of Deposit Dollarization in Financial Intermediation in Transition Economies", *Eastern European Economics*, 47(4), 5-24.
- Ozsoz, E. et al. (2010), "Deposit Dollarization as an Investment Signal in Transition Economies: The cases of Croatia, the Czech Republic, and Slovakia", *Emerging Markets Finance and Trade*, 46(4), 5-22.
- Panizza, U. (2023), "State-owned Commercial Banks", *Journal of Economic Policy Reform*, 26(1), 44-66.

- Pasiouras, F. & K. Kosmidou (2007), "Factors Influencing the Profitability of Domestic and Foreign Commercial Banks in the European Union", *Research in International Business and Finance*, 21, 222-237.
- Pervan, M. et al. (2015), "Profit Persistence and Determinants of Bank Profitability in Croatia", *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 28(1), 284-298.
- Pesaran, M.H. & B. Pesaran (1997), *Working with Microfit 4.0: Interactive Econometric Analysis*, Oxford: Oxford University Press.
- Pesaran, M.H. & Y. Shin (1999), "An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis", in: S. Strom (ed.), *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century (371-453)*, The Ragnar Frisch Centennial Symposium, Cambridge: Cambridge University Press.
- Pesaran, M.H. et al. (2001), "Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships", *Journal of Applied Econometrics*, 16, 289-326.
- Phillips, P.C.B. & P. Perron (1988), "Testing for a Unit Root in Time Series Regression", *Biometrika*, 75(2), 335-346.
- Rivas, A. et al. (2006), "Does The Use of Derivatives Increase Bank Efficiency? Evidence From Latin American Banks", *International Business and Economics Research Journal*, 5(11), 47-56.
- Sarıgöl, H. (2021), "Bölgelere ve İllere Göre Türkiye Finansal Kapsayıcılık Endeksi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 90, 79-100.
- Schuler, K. (1999), "Basics of Dollarization", *Global Policy Forum Joint Economic Committee Staff Report*, <<https://archive.globalpolicy.org/pmscs/30435.html>>, 16.06.2022.
- Schwarz, G. (1978), "Estimating the Dimensions of a Model", *The Annals of Statistical*, 6, 461-464.
- Shen, X. & V. Hartarska (2018), "Winners and Losers from Financial Derivatives Use: Evidence from Community Banks", *Applied Economics*, 50(41), 4402-4417.
- Shportyuk, V. & A. Mysko (2014), "The Impact of Financial Dollarization on the Banking System of Ukraine", *Magisterium - Economic Studies*, 56, 29-34.
- Smirlock, M. (1985), "Evidence on the (non) Relationship Between Concentration and Profitability in Banking", *Journal of Money, Credit and Banking*, 17(1), 69-83.
- Smith, C. & R. Stulz (1985), "The Determinants of Firms' Hedging Policies", *The Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 20, 391-405.
- Stiroh, K. & A. Rumble (2006), "The Dark Side of Diversification: The Case of US Financial Holding Companies", *Journal of Banking and Finance*, 30(8), 2131-2161.
- Svrtinov, V.G. et al. (2018), "The Relationship Between Banks' Profitability Performance and Banks Risk Exposure in the Case of Macedonian Banks", *Economic Development*, 20(1-2), 73-86.
- Taş, T. & S. Duramaz (2018), "Mevduat Bankalarında Mülkiyet Esasına Göre Kârlılık Analizi: 2006-2016 Arası Dönemde Türk Bankacılık Sektörü Örneği", *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 10(19), 1309-1123.
- Taşkın, D. & G. Sarıyer (2020), "Use of Derivatives, Financial Stability and Performance in Turkish Banking Sector", *Quantitative Finance and Economics*, 4(2), 252-273.
- Tregenna, F. (2009), "The Fat Years: The Structure and Profitability of the Us Banking Sector in the Pre-Crisis Period", *Cambridge Journal of Economics*, 33(4), 609-632.

- Trujillo-Ponce, A. (2013), "What Determines the Profitability of Banks? Evidence from Spain Banks", *Accounting and Finance*, 53(2), 561-586.
- Tunay, K.B. & N. Tunay (2022), "Türkiye'de Dolarizasyon Sorunu ve Bankaların Kârlılığa Dayalı Performanslarına Etkileri", *Avrasya İşletme ve İktisat Dergisi*, 28, 1-11.
- Us, V. (2015), "Banking Sector Performance in Turkey Before and After The Global Crisis", *İktisat İşletme ve Finans*, 30(353), 45-74.
- Us, V. (2018), "Does Mode of Foreign Entry Affect Profitability Dynamics? An Evidence from the Turkish Banking Sector", *Journal of BRSA Banking and Financial Markets*, 12(1), 9-61.
- Vera-Gilces, P. et al. (2020), "A Look Inside Banking Profitability: Evidence From A Dollarized Emerging Country", *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 75, 147-166.
- Wagdi, O. & E. Salman (2022), "Determinants of a Bank's Performance in Emerging Markets: Evidence from Egypt", *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 26(S4), 1-21.
- Yaman, S. (2021), "Bankalara Özgü Faktörlerin Banka Kârlılığına Etkisi: Türkiye Bankacılık Sektörü Üzerine Panel Veri Analizi", *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 3(2), 77-100.
- Yıldır, K. & Y. İltaş (2021), "Bankacılık Sektöründe Kârlılığı Belirleyen Faktörlerin Analizi: Türkiye Örneği (2003-2019)", *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(2), 228-240.
- Zeybek, H. (2014), "Dolarizasyon ve Finansman Maliyeti", *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 2(2), 44-61.